

ČAŠA BLAGOSLOVA

Postavio si preda mnom trpezu na vidiku neprijateljima mojim; pomazao si uljem glavu moju, i čaša je moja prepuna. (Psalam 23: 5)

ŠKOLA UČENIKA U PRIVREDI – NAJBOLJI ALI IZBAČEN

Posle neslaganja sa zahtevima predvojničke obuke, pred kraj prvog polugodišta drugog razreda, nastavio sam pohađanje u školi do kraja školske godine. Nisam očekivao kakve koristi u budućnosti od produžavanja školovanja ali sam mislio da moje svedočanstvo omogućava svima koji se zanimaju i nenamernim ‘prolaznicima’ da znaju: Hrišćani su sposobni i uspešni iako trpe nepravdu i zlostavljanje u svetu.

Mislim da je u toku drugog polugodišta bilo samo dva do tri predavanja o čišćenju, održavanju i upotrebi puške. Nastavnik je doneo stvarne vojničke puške, naizgled vrlo stare, za obuku rasklapanja, čišćenja i sklapanja. Nije ničim pokazao da primećuje moje prisustvo i nije me ni u malom stepenu uključivao u učenje. Ja sam bio voljan i znatiželjan da naučim prvu pomoć, zaštitu ljudi, hrane, životinja i imovine od napada iz vazduha kao što je bombardovanje.

Jedna mala ali zanimljiva prilika za Hrišćansko svedočanstvo ukazala mi se kada je nastavnik Hrvatsko Srpskog jezika i književnosti razdelio učenicima zaduženja za pisanje sastava na temelju jedne knjige prema odredbi Prosvetnog Veća - vlasti. Svaki student je imao zadatak da pročita ‘dodeljenu’ knjigu i napiše sastav.

Nastavnik je meni dodelio roman 'Nečista Krv' koji je napisao Borisav Stanković. Kniga iznosi nemoralno rodoskrvlje u nekim krajevima slavenskih narodnosti na Balkanu. Nastojim da ne prikažem nepotrebno slikovite pojedinosti a potrebno je da ukratko objasnim stvarnost jednog sramnog običaja koji pisac romana iznosi u javnost.

Siromašni žitelji tih krajeva udavali su svoje ćerke – devojke - za sinove imućnih stanovnika. Sinovi su bili još deca, a očevi su nezvanično kupovali snahu da bi živeli sa njom. U nekim slučajevima venčani 'muž' je bio polubrat 'svoje' prve dece. Čitajući prvih nekoliko poglavlja osećao sam mučninu u stomaku. Roman je bio dostojan svog imena 'Nečista Krv'. Odlagao sam pisanje svog sastava od sedmice do sedmice i bilo mi je sve jasnije da ja ne mogu sastaviti nešto što bih se usudio da čitam u razredu. Kraj godine se približavao i nastavnik je bio obavezan da oceni svakog učenika.

Ovaj nastavnik se ponašao prema meni sa nekom očinskom naklonošću. Nikad nisam osetio ni primetio u njegovom ponašanju ikakvu nameru da prezire moju veru u našeg Gospoda. Šta više, primećivao sam izvesno njegovo poštovanje prema mom držanju vere dok živim usred teškog bezbožnog uređenja; uređenja koje se napadno protivi svakoj pobožnosti. Pretpostavljam da mi je nastavnik dodelio to književno delo kao osnovu za jedan sastav da ne bi dao mogućnost nekim drugim učenicima pisanje jednog odvratnog sastava niti da uživaju pisanje i čitanje groznih delova knjige.

Jednog dana on je došao do mog sedišta i tihim glasom zapitao me: Da li si

napisao tvoj sastav? Vrlo tihim glasom sam i ja uzvratio: Žao mi je; nikako nisam u stanju da pišem o tom romanu... Odvratan mi je. Ako bih i napisao svoj sastav, vi verovatno ne bi mogli meni dozvoliti da ga pročitam u razredu...

Tada sam doživeo nešto sasvim ne očekivano. On je gledao u mene sa izrazom naklonosti i divljenja na licu. Jedva primetno je klimnuo glavom - potvrdno, vratio se do svoje katedre i u otvoren dnevnik ocena zapisao pored mog imena najvišu moguću ocenu. Takvi nastavnici su bili vrlo retki a u mom iskustvu bio ih je priličan broj. Čudna i divna su dela Božije milosti.

Na kraju školske godine primio sam ocene (jednu knjižicu). Dobio sam najbolje ocene po svakom predmetu; samo na liniji predvojničke obuke nije bila ocena. Na stranici za primedbe bila je jedna beleška: Učenik je odbio učešće u praksi sa oružjem zbog svog verskog ubeđenja i zato ne može uspešno završiti drugi razred niti preći u treći razred. Ta knjižica sa takvim ocenama mnogo godina kasnije širom je otvorila vrata meni da uđem u SAD.

Nekoliko sedmica po završetku školske godine nastavnik predvojničke obuke posetio je mog oca i 'u poverenju' mu saopštio da nije imao druge mogućnosti zato što sam ja izjavio svoje odbijanje tako otvoreno (pred svima u razredu)... Ako bih mu svoj stav saopštio privatno (samo među nama dvojicom) mogao bi da pokuša da to prikrije i da me 'propusti' neprimetno. Ne znam da li je bio iskren; možda je...

Redovan postupak u srednjim školama tog vremena bio je prenos podataka (svih muških učenika) - vojnom odeljenju. Obično je vojna služba pozivala na

odsluženje vojne obaveze sve mladiće po završenoj srednjoj školi. Mladići koji nisu bili učenici srednjih škola bili su pozivani u tim istim godinama starosti: osamnaest do devetnaest godina. Ja nisam bio pozvan prvih pet godina. Da li je nastavnik predvojničke obuke namerno izostavio slanje mojih podataka vojnoj službi, ili zato što nisam nikada bio upisan u treći razred, moji podatci nisu bili uključeni u redovan postupak? Ja ne znam. Godine su prolazile; moj poziv u vojnu službu nije stigao ni u šestoj godini posle mog 'rastanka' sa školom.

GRADSKI ŽIVOT BEZ ZVANJA I POTVRDE STRUČNOSTI

Posle gubitka prava na nastavak učenja zanata – sledećih šest godina – moj vrlo ograničen prihod poticao je od rada gdegod i kadgod sam imao priliku da nešto radim i nešto zaradim. Veći deo vremena bio je podeljen između stolarske radionice mog oca i opravke satova za poznanike, susede i neke vernike u istoj Nazarenskoj Zajednici.

Moji roditelji su mi bili u svakoj pomoći i nikad mi nisu zamerali za moj vrlo mali doprinos porodičnim troškovima života. Otkrivenje koje mi je bilo podareno posle mog malog svedočenja u zanatskoj školi nije popunilo moj ozbiljan nedostatak čvrste vere i unutrašnjeg preporoda. Neki događaji su mi pokazivali moju nesigurnost i nestalnost u primeni vere Jevanđelja.

Tih dana članstvo te Nazarenske Zajednice brojalo je oko dve stotine članova. Bilo je oko dvadeset obraćenih - većinom mlade devojkice, nekoliko sredovečnih žena i dve u odmakloj starosti. Na muškoj strani bilo je dva, tri sredovečna čoveka. Između mladića bili su samo dvojica: jedan je bio moj bliski prijatelj iz jednog sela na drugoj strani reke oko deset do dvanaest

kilometara uzvodno. Taj drugi mladić bio sam ja.

Roditelji mog druga pohađali su sastanke iste Zajednice i nas dvojica smo imali radosno iskustvo naših redovnih susreta. On je bio samo neki mesec stariji od mene. U hodu od mesta sastanka prema našoj porodičnoj kući često smo delili naše razumevanje izlaganja koje smo čuli prepodne. Kod kuće, pre i posle ručka, dok su naša mati i sestre pripremale ručak ili raspremale sto i sređivale posuđe, mi smo nastavljali naše razgovore. Često smo pevali poznatije pesme. Zajedničko naše vreme bilo je vrlo ugodno.

Jednog prepodneva posle sastanka Zajednice nas dvojica smo hodali bulevarom prema našoj kući. Čuli smo neke glasove ljudstva za nama. Primetili smo da se oni prilično žustro kreću i stižu nas. Nekoliko pojedinaca su se trudili da podstaknu sve druge na veselje i uzbuđenje svojim podvikivanjem koje smo već i mi mogli čuti.

Mi smo se brzo sklonili u jedan ulaz neke veće zgrade da sačekamo prolaz povorke da bi izbliza videli ko je taj narod.

Neki pojedinci u grupi su podvikivali, pljeskali rukama očigledno nastojeći da pokrenu sve druge u nekakvo veselje. Priličan broj vrlo ozbiljnih lica su oštrim pogledima gledali u svim pravcima kao da stražare ili nekog traže.

U prednjem delu grupe videli smo nekoliko povisokih ljudi u modnim i skupim odelima čija lica mislim da sam viđao u novinama i magazinima. To su bili članovi Jugoslovenske vlade. Među njima sam prepoznao diktatora lično! Prvo moje iznenađenje je bilo njegov vrlo mali rast. Drugo iznenađenje, njegova glava je izgledala kao lakirana voštana figura; nešto kao uglačani kip. Pored njega je hodala njegova 'supruga'; mnogo mlađa i sa

skoro isto toliko kozmetike na licu. Svi su bili odeveni u vrlo skupa odela.

To je bio prvi put da vidim te ljude izbliza - samo par metara dalje od nas dvojice. Ceo prizor trajao je samo nekoliko sekundi, ali uzbuđenje je počelo da utiče i na naše raspoloženje. Brzo sam smislio kako da ih vidimo izbliza još jednom. Potrčali smo kroz ulazni hodnik do malog dvorišta i ušli u hodnik druge zgrade. Iz ulaza te zgrade mogli smo da vidimo istu povorku kako se brzo približava. Išli su prema zgradi gradske većnice. Brzo smo videli isti prizor iz neposredne blizine još jednom. Obojica smo se zabavljali tim iskustvom i smejali se. To nas je veselilo.

Ostalo vreme tog dana prošlo je na uobičajen način: svečan ručak našeg "Gospodnjeg Dana" i sastanak pevanja hrišćanskih pesama. Bilo je skupljeno pedesetak pevača i pevačica (ne profesionalaca); među njima je bilo i vrlo darovitih, a skoro svi su bili prilično mladi. Ispratio sam svog gosta do pristaništa da se lađom vrati u svoje selo. Stiglo je veče - vreme za večernju molitvu zahvalnosti za blagoslove tog dana i za molitvu za mirnu noć odmora.

Čemu smo se obradovali videći tu gomilu...? Da li smo se radovali gledajući strašnog krvnika i njegove najbliže i najodgovornije saradnike? Nisu li oni krivi za grozno stradanje mnoštva njihovog naroda i za prolivanje krvi oko polovine članstva – rukovodilaca – svoje komunističke partije? Nisu li oni spremni za ubistvo bilo koga samo da ostvare svoje mračne namere? U čemu je naš razlog za ma kakvu radost? Da li sam ja dozvolio gomili da preplavi moj razum uticajima bezbožnosti? O Bože, smiluj mi se! Opet sam sramno podbacio...

To nije bio jedini događaj i razlog za gorko oplakivanje; bilo ih je mnogo. Nasuprot mojoj nepromišljenosti, bila je velika milost Božija da nas 'tajna služba bezbednosti' nije primetila: dva mladića, dva vernika Jevanđelja, trče i onda sačekaju da vide članove vlade i samog šefa iz neposredne blizine.

Nekih sedam godina kasnije sreo sam jedan broj mladeži u zatvoru zbog neke nepromišljenosti koja ih nije toliko približila najvišim članovima vlasti. Neki među njima su bili godinama u zatvoru zbog neke grube, ali često vrlo istinite šale na račun diktature komunista.

Pred kraj moje dvadeset i treće godine, konačno sam se prijavio u vojno odelenje od svoje lične volje. Ako bi me neko optužio za 'ćutanje' bez poziva na vojnu obavezu, mogao bih biti osuđen od strane vojnog suda na nekoliko godina zatvora za 'izbegavanje' vojne obaveze. Prema mišljenju i učenju mesnih Nazarenskih učitelja zatvor za nešto drugo - osim odbijanja oružja u vojsci - bila bi jedna mračna mrlja na hrišćanskom ličnom svedočanstvu.

Oko jedne i po godine posle zanatske škole bio sam kršten i primljen u Nazarensku Hrišćansku Zajednicu u Novom Sadu. Još i pre krštenja uživao sam u učenju Jevanđelskih pesama, u pevanju u horu, u susretima sa drugom braćom u veri i posetama skupovima u drugim mestima. Moja velika radost bila je slušanje izlaganja nekih darovanih propovednika i starešina, kao i susreti sa vernim osuđennicima koji su se tek vratili svojim porodicama. Ti susreti su bili značajni za mene u mom očekivanju da i sam uskoro budem u zatvoru za isti razlog.

U mojoj zadivljenosti njihovim iskustvom svedočanstva našeg Blagoslovenog Iskupitelja, mnogo puta uživali bismo naše pevanje do posle

ponoći, prezalogajili neku skromnu užinu i nastavili njihove priče o sećanjima iz zatvora. Razgovarali smo do vremena polaska njihovih vozova ili autobusa za povratak njihovim kućama.

Od jedne do sledeće gozbe bio sam pun ugodnih sećanja i željno očekivao sledeće radosno vreme zajedništva i razgovora. U državnim uređenjima gde je 'sloboda veroispovesti' zakon i naviknuto stanje, možda bi bilo teško ljudima i da zamisle koliko radosti i veselja je ispunjavalo mojih pet godina mladosti u članstvu - u Zajednici. Pomišljao sam da su to najsrećnijih pet godina mog života... Nisam mogao ni zamisliti da je najbolji deo mog života samo jedan korak ispred mene: sledećih pet godina – u zatvoru. Naš divni blagi Pastir proneo me kroz to vreme zatvora kao Svoje malo dete u zagrljaju Svoje ljubavi i staranja. On je učinio tih pet godina u zatvorima najlepšim godinama do danas; trenutno sam malo manje od sedamdeset i osam godina starosti.

Pre nego smem da počnem beleške svog iskustva u zatvorima potrebno mi je vreme molitve i razmišljanja; jer posle nekih pedeset i četiri, pet, godina od prvih dana u zatvoru za svoje uverenje, treba da obnovim sećanje mnogih pojedinosti. Mnogi događaji ostali su mi u sećanju kao snažni utisci, ali neki manji delovi kao da su izbledeli. Već sada, dok ove redove beležim i u sebi delim sa vama, mnoge zaboravljene pojedinosti 'oživljavaju'.

Pet godina čestih sastanaka i radosnog druženja sa mladeži u zajedničkoj veri, sa pojedinima srednjih godina i drugima čak i starijima od mojih roditelja, sva braća i sestre u veri, učitelji i starešine, pet godina duboko usađenih u moja sećanja, brzo su se bližile svom kraju. Uživao sam u

njihovoj ljubaznosti. Razumevanje i podrška velikog broja davali su mi osećanje sreće.

Moje dublje razumevanje knjiga: Jevanđelja, Dela Apostolska, poslanica i Otkrivenja, bilo je vrlo ograničeno. Znanje starijih knjiga Pisma bilo je samo vrlo mali deo u sećanju a razumevanje duhovnog smisla skoro da nije ni postojalo. Mnogo običaja i propisa sam verno sledio ne znajući da su ljudska tvorevina bez osnove u Nauči našeg Spasitelja a ipak su sve više postajali zajedničko učenje grupe vernika sa kojima sam bio učlanjen. Sad gledajući u prošlost pomišljam da su mnogi među njima gledali u meni njihovu veliku nadu bolje budućnosti.

Ja nisam bio svestan koliko su neki članovi trpeli u Zajednici i beznadežno želeli neku utehu, razumevanje i podršku. Nisam imao razumevanje, saosećanje ni sažaljenje za očajne duše vernika koji su bili potišteni i prezreni ne samo od bezbožnog sveta oko nas, nego čak i u našem članstvu. Gledajući natrag u moje duhovno detinjstvo ja se pitam kako sam mogao biti toliko 'srećan Farisej' i odani učenik te male grupe 'Fariseja' koji su vodili i upravljali Zajednicom.

U toku tih pet godina dobio sam jedan posao uz pomoć poslovnih prijatelja i mušterija mog oca. Postao sam knjigovođa i računovođa u jednom izdavačko štamparskom preduzeću. Plata mi je bila vrlo skromna. Za vrlo kratko vreme sam bio unapređen i postavljen za poslovođu odeljenja sa dvadeset knjigovođa i plata mi je povećana više nego duplo. Vrlo kratko vreme potom bio sam već na 'crnom spisku' i za manje od godinu dana znao sam da je samo pitanje kratkog vremena kad će uprava naći izgovor da

me izbaci napolje. Ja nisam bio jedan od glasnih navijača političkih govornika, niti sam pljeskao rukama posle 'govora ispunjenih komunističkim žarom'. Nisam prihvatao članstvo u političkim udruženjima. Članstvo 'nije bilo obavezno' ali ko se nebi učlanio 'dobrovoljno' 'izgubio bi posao'. Tako sam ubrzo opet bio 'bez posla', ali u stolarskoj radionici mog oca čekalo me mnogo posla; više nego što bih mogao ostvariti za pedeset radnih časova sedmično. Izvan te stolarije nisam imao trajno zaposlenje u toku tih pet godina.

Gledajući u tu prošlost i danas se divim snalažljivosti, uštedama i ostvarenjima koje je moj otac ostvarivao u toj maloj radionici na Ribljoj Pijaci u Novom Sadu.

PRIPREME ZA MOJ ODLAZAK

Pred kraj moje dvadeset i treće godine, konačno sam se sam prijavio u vojno odelenje. Ako bi me neko optužio za 'ćutanje' bez poziva na vojnu obavezu, mogao bih biti osuđen od strane vojnog suda na nekoliko godina zatvora za 'izbegavanje' vojne obaveze. Prema mišljenju i učenju mesnih Nazarenskih učitelja zatvor za nešto drugo osim odbijanja oružja u vojsci bila bi jedna mračna mrlja na ličnom hrišćanskom svedočanstvu.

Poslednji mesec dana pre mog odlaska 'u vojsku' naša mati i sestre su bile u pripremanju za oproštajnu gozbu. Prema pozivu vojnog otseka trebao sam da se pojavim na određenom mestu - spreman za odlazak - dvadeset i trećeg dana Septembra meseca, godine 1963. Tako je određen moj prvi dan

moje prve sedmice daleko od roditeljskog doma i daleko od Zajednice u koju sam verovao i uzdao se poverenjem jednog deteta. Taj dan je bila Nedelja.

Rešenjem moje porodice i saglasnošću Zajednice naša oproštajna gozba zakazana je za Nedeljni dan - jednu sedmicu pre mog odlaska. Bilo je to divno vreme za mene – vreme koje se ne zaboravlja. Mlada braća i sestre, mladi učitelji vere i neki nedavno pušteni na 'slobodu' putovali su mnoge duge sate vozom ili autobusom da prisustvuju u prostoriji naših nazarenskih sastanaka. Tu smo bili spojeni u pevanju slavopoja našem Gospodu, u čitanju i razlaganju Pisma, molitvama i vrlo nadahnutim propovedima.

Snažne, sažete i sadržajne reči u Poslanici Rimljanima 8: 16 – 18, bile su iznete pred nama na vrlo lep i osećajan način. *16 Ovaj Duh svedoči našem duhu da smo deca Božija. 17 A kad smo deca i naslednici smo: naslednici, prema tome, Božiji, a sunaslednici Hristovi: jer s'Njim stradamo da se s Njim i proslavimo. 18 Jer mislim da stradanja sadašnjeg vremena nisu ništa prema slavi koja će nam se javiti.*

Još više podsticaja i osnaženja sledilo je iz 2. Poslanice Korinćanima 4: 16 – 18. *16 Zato nam se ne dosađuje; no ako se naš spoljašnji čovek i raspada, ali se unutrašnji obnavlja svaki dan. 17 Jer naša laka sadašnja briga donosi nam večnu i od svega pretežniju slavu. 18 Nama koji ne gledamo na ovo što se vidi, nego na ono što se ne vidi; jer je ovo što se vidi, za vreme, a ono što se ne vidi, večno.*

U podne smo imali obilan ručak odabranih jela i slatkiša. Tako isto i za večeru posle popodnevnog sastanka. Posle večere smo se sakupili na

pevanje koje je potrajalo do polaska naših gostiju na željezničku i autobusku stanicu – oko dva sata posle ponoći. Dve mlade sestre (i u Hristu i po telu), koje su tih godina imale dva rođena brata u zatvoru, kad su počeli pozdravi rastajanja zagrlile su jedna drugu i neobuzdano zaplakale. Ne znam koliko je lica ostalo suvih u tom trenutku...

Poslednje reči pozdrava – neke jedva čujne; poslednji zagrljaji hrišćanske ljubavi a onda – rastanak – ali samo u telu.

Istinито je Svedočanstvo našeg Gospoda Hrista Isusa: *Ja sam s'vama u sve dane do svršetka veka. Amin. (Matej 28: 20)*

ODLAZAK

23. Septembra 1963. godine, posle prepodnevnog sastanka i poslednjeg – vrlo jednostavnog ručka u porodičnoj kući, otišao sam na željezničku stanicu gde se već nalazio sakupljen jedan veći broj mladića – regruta – čekajući na voz da nas preveze na Kosovo Polje: tamo se nalazio garnizon kojem smo bili dodeljeni.

Moji roditelji, sestre i mlađa braća u društvu drugih članova naše mesne Zajednice stajali su pred staničnom zgradom i mahali mi poslednji pozdrav - bez glasnih reči. Ja sam bio u jednom vagonu kraj otvorenog prozora i odpozdravljaо sve dok voz nije ušao u prvu veću krivinu; više me nisu mogli videti. Nastavio sam putovanje u jednom skoro praznom vagonu podalje od glasne gomile sutrašnjih vojnika da bih i nadalje uživao ugodan odjek pevanja, razlaganja Pisma i molitava još sasvim svežih u mojim mislima.

Nisam bio sam: lepota i obilje Jevanđelja našeg Gospoda bili su sa mnom dok sam posmatrao krasno zeleno rastinje. Povečerje se postepeno menjalo u sumrak i uskoro je tamna noć otkrila zvezdano nebo i mnoštvo svitaca na nevidljivom žbunju duž obe strane voza.

U VOJNOJ 'SLUŽBI'

Oko dva sata posle ponoći voz se zaustavio u Vučitrnu – na Kosovom Polju. Na stanici jedan podoficir je čekao dolazak novih 'vojnika'. On nas je odveo u kasarnu gde smo proveli ostatak noći sedeći oko jednog velikog stola - u pokušajima da otpavamo malo naslonjeni na sto.

Čim je zasvetlila zora otkrivajući stvari i zgrade u kasarni, prošetao sam tamo amo da vidim gde se nalazim... Mislim da je bilo nekoliko minuta pre sedam ujutru kad se razlegao zvuk trube pozdravljajući ulazak komandanta garnizona. Stariji vojnici rasejani po prostranom ograđenom zemljištu stali su u 'stavu mirno' na zvuk trube okrenuti prema kapiji kasarne i pogledom pratili komandanta dok nije ušao u zgradu gde je bila njegova kancelarija. Tako sam saznao gde mogu da ga nađem.

Malo kasnije tog prepodneva sam ušao u istu zgradu. Od ulaza stepenište je vodilo na drugi sprat. Jedan hodnik bez prozora nije bio toliko mračan da ne bih mogao pročitati male tablice na nekoliko vrata raspoređenih na obe strane hodnika. Na jednim vratima bio je natpis 'KOMANDANT'. Zakucao sam na ta vrata. Pored komandanta u tom trenutku bili su još dvojica oficira viših činova: zamenik komandanta i sekretar komunističke partije.

Komandant mi se obratio: Zdravo, novi vojnici! Šta ti treba? Ja sam Hrišćanin... Ne mogu učestvovati u obuci namenjenoj ugrožavanju i uništavanju ljudskog života, odgovorio sam i nastavio: Moje zadržavanje u vojnoj uniformi je samo gubljenje vremena. Želeo bih da napišem izjavu na osnovu koje možete otpočeti pravni postupak bez odlaganja.

Oči sve trojice su se istog trenutka uveličale... Gledali su u mene kao da nikad pre toga nisu videli to 'čudo neviđeno': 'novi vojnik' otvoreno izjavljuje da je Hrišćanin i pita za otvaranje pravnog postupka. Komandant je polako ponovio skoro sve moje reči kao da je hteo da bude siguran da sam ja stvarno sve to izgovorio. Sva trojica pogledali su jedan drugog i komandant mi je odgovorio: Mi ćemo pitati naše predpostavljene i saopštiti tebi šta je potrebno – kako da postupimo.

Sledeći dan su me pozvali u istu kancelariju. Ista trojka je bila tamo kad mi je komandant saopštio: Naše uputstvo je da ne preduzimamo ništa dok ti stvarno ne učiniš krivično delo. Zahvalio sam za obaveštenje i napustio kancelariju.

'Novi vojnici' su svakodnevno učili kako da upotrebe granate, ručne bombe, da rasklope, očiste i ponovo sklope puške i ponešto zaštite od napada iz vazduha...

Najveći deo vremena bio sam bezposlen. Pošto bi vojnicima dali zadatke, oficiri bi ih ostavili da se uče, a sami bi uzeli vreme da mi 'propovedaju'. Mislim da je svaki među njima bio obavezan da podnese izveštaj vojnom sudu protiv mog 'krivičnog dela' pošto prvo ispune svoju 'dužnost' da učine 'sve' što oni mogu kako bi me ubedili da ne 'trpim bez potrebe'.

Neki od njih su prošetali sa mnom dovoljno daleko da nas vojnici ne čuju i 'poverljivim' glasom govorili: Ne razumem zašto bi ma koja vlast zatvarala poštene građane...; ima toliko poslova koje bi ti mogao obavljati osim obuke oružjem... Ponekad sam odgovarao: Znam da u nekim zemljama zakon i vlast nude takvu priliku. Nisam im rekao ono što su dobro znali: komunizam to još ne omogućava.

TAJNA BIBLIOTEKA

Pred polazak u vojsku Napravio sam drveni kofer sa tajnim odeljenjem. U radionici mog oca sa mnogo ručnog alata to je bilo jednostavno ostvarenje. Kad sam završio kofer i obojio ga, rastavio sam 'džepno' Sveto Pismo na tanke sveske koje su sadržale oko dvadeset listova – četrdeset stranica. Sličan postupak sam primenuo na jednu knjigu Hrišćanskih pesama. To je bila moja tajna biblioteka. Ako bih bio primećen u čitanju i ako bi mi oduzeli jednu svesku, još uvek bi mi ostao velik deo Pisma i pesama da i dalje skupljam moju Manu u divljini; kao nekad Izrailj...

Imao sam još jednu malu Knjigu – samo Novi Zavet. Tu Knjigu sam držao u koferu ne skrivenu – sa drugim predmetima. Vrlo sam oran da vam 'stavim na znanje': za pet godina zatvoreništva ni jedan deo moje tajne biblioteke nije mi oduzet; moja tajna je ostala tajna za svo zatvorsko osoblje i sve njihove preglede.

Poneo sam još nekoliko značajnih predmeta: jednu poštansku kartu sa markom i adresom mojih roditelja – u Novom Sadu, i nekoliko vrlo lepih

jabuka.

Prvih nekoliko dana oficiri meni nisu dosađivali; uglavnom su učili ostale vojnike. Samo jednom ili dvaputa dnevno bio sam pozvan na poduže ‘privatne’ razgovore sa svakim oficirima koji je radio tog dana sa novim vojnicima. Ni jedan nije bio okrutan prema meni; bili su ‘skoro kao neki prijatelji iz sveta oko nas’.

RADNIK NA ODRŽAVANJU

Dok sam jednom šetao i razgledao zgrade u kasarni, primetio sam priličan broj oštećenih vrata, razbijenih prozora i brava koje nisu više zasluživale svoje ispravno ime. Ponovo sam otišao u glavnu kancelariju i rekao im: Vidim da vam trebaju mnoge opravke na sve strane... Možete li mi dati eksere, zavrtnje, nešto alata i materijala? Mogao bih vam popraviti neke kvarove... Mislim da su bili opet iznenađeni... Tako sam postao ‘stručnjak za svašta’.

MOJE KRIVIČNO DELO

Pred kraj druge sedmice mog boravka u kasarni, primetio sam gradnju jedne pozornice i drugih privremenih sprava za svečanost pod naslovom – imenom -‘Svečano Obećanje. To je bila socijalistička zamena za ‘zavet’ ili ‘zakletvu’ koja je bila uobičajena za nove vojnike u vremenima pre komunističke prevlasti. Predpostavljam da su komunističke vođe sprovele tu promenu da bi izbegli ‘zakletvu’ koja ima neke tragove verovanja u

‘natprirodne sile’...; naročito reči “...Tako mi Bog pomogao”.

Kad je stigao taj ‘veliki dan’, prostrana pozornica sagrađena je bila ispred glavne zgrade. Svi novi vojnici su bili postrojeni u dve linije na odstojanju oko trideset metara do pozornice. Iza stroja vojnika postavljena je neka velika polica, a pored nje jedan mali stolčić na kojem je bila jedna velika knjiga. Predstavnici mesnih vlasti, vođe mesne komunističke partije, svirci vojne muzike sa svojim priborom i vrhovni oficiri garnizona zauzeli su svoja mesta na pozornici.

Komandant je održao govor. Uglavnom sam zapamtio jednu rečenicu: Ovo je vrlo ozbiljna patriotska dužnost svakog stanovnika; mi smo ovde da naučimo najuspešniji način da uništimo svakog neprijatelja i svaku pretnju našoj slobodi. Tapšanje prisutnih označilo je kraj govora. Vojnici su upućeni da ponove svaku reč ‘obećanja’ koje će izgovoriti komandant: Ja, *(svaki da kaže svoje ime i da nastavi ponavljanje reči ‘obećanja’ - za komandantom)*. Čim je komandant počeo: “Ja” i zastao da vojnici izgovore svaki svoje ime, ja sam se okrenuo i napustio stroj. Nisam hteo da im ostavim mogućnost da mi kasnije kažu: Ti si, Dejane, obećao sa svima... Ne sumnjam da su svi na pozornici videli moj odlazak, naročito oficiri, ali i najbliži vojnici u stroju.

Otišao sam u spavaće prostorije, seo sam na moj kofer i čitao ‘džepni’ Novi Zavet. Kroz otvoren prozor spavaonice sam čuo kad se žagor vojnog obećanja utišao za trenutak i poduži pljesak označio je završetak ponavljanja ‘obećanja’, a onda se razlegla vojna muzika ‘narodne himne’. Svi prisutni su se uključili u neko ‘narodno kolo’ pevajući novije – socijalističke – reči na starije melodije. Nekoliko minuta pošto se stišalo

pevanje i prestalo igranje kola, čuo sam jednog vojnika pod prozorom spavaonice: dozivao je moje ime. Kad me je ugledao kroz prozor rekao je: Kapetan je naredio da se vratiš u stroj na svoje mesto. Poslušao sam naređenje.

Dve linije vojnika u stroju bile su okrenute sada leđima prema pozornici a licem prema policama za puške i prema velikoj knjizi na malom stolčiću. 'Moje' mesto je bilo oko sredine stroja u prednjoj liniji. Kapetan je pozivao svakog vojnika - pojedinačno – da maršira do polica koje su sada bile ispunjene puškama. Svaki vojnik bio je upućen da potpiše u veliku knjigu svoje zaduženje – da je primio pušku. Tada bi mu kapetan predao pušku da je po propisu obesi na rame. Kapetan je čestitao vojniku što je postao vojnik 'jugoslovenske narodno oslobodilačke armije' i rekao mu: Vрати se na svoje mesto (u stroju).

Konačno, kapetan je prozvao moje ime i ja sam bio spreman da učinim moje 'krivično delo' kako mi je komandant rekao drugog dana u kasarni... Nisam marširao napred. Samo sam glasno i jasno izjavio: Ja sam Nazaren, Hrišćanin, i za mene nije prilično da ugrozim ili povredim život ili bezbednost čoveka. Oba vojnika pored mene okrenuli su se prema meni. Sledeća dva vojnika su istupili malo napred da me vide. Svaki vojnik je istupio po malo – svi hoće da vide glas koji ne maršira kao svi drugi i tako su načinili polukrug u središtu kojeg sam ja stajao i dovršio moje 'krivično delo'. Iako sam govorio sasvim polako da bude jasno šta govorim, moje reči su završene za nekoliko sekundi, ali žagor pitanja vojnika nastavio se malo duže: Šta je rekao? Šta je govorio? Šta je kazao?

Kapetan je vrlo uznemireno ispružio obe ruke prema vojnicima, utrčao u taj polukrug i vikao: Natrag! Natrag na svoje mesto. Ako ne bi bilo nešto ozbiljno, bilo bi to vrlo smešno. Podsetio me na jedan događaj iz mog detinjstva. Mi smo imali u 'zadnjem' dvorištu patke i živinu (kokoške i petlove). Naša mati je nasadila jednu kvočku na pačija jaja. Kad su se pačići izlegli, dali smo im poveći sud sa vodom da se brčkaju. Kad je kvočka videla 'presrećne' pačice u vodi, kreštala je svom snagom i prestrašeno trčala tamo amo oko vode kao da će se njeni 'pilići' podaviti.

Potrajalo je nekoliko minuta pre nego je stroj ponovo bio 'uredu'. Kapetan je ponovio moje ime i dodao: Napred! Odmaširao sam do njega i pušaka. On mi je pružio hemijsku pisaljku, pokazao na moje ime u velikoj knjizi a na mesto ispod teksta 'Potpis Zaduženog Vojnika' i rekao: Potpiši tu. Pogledao sam ga u lice: da li on ne razume ili misli da ja ne razumem...? Treba li još da mu objašnjavam? Uzeo sam pisaljku iz njegove ruke, pažljivo pogledao gde je moje ime i preko svih 'stubaca' 'moje' linije povukao sam jednu jasnu liniju a na mesto potpisa napisao sam dve unakrsne linije. Mislim da je to bilo dovoljno jasno, ali on je ipak vrlo pažljivo pogledao na moju vrstu 'potpisa' i zapitao: Nećeš? Odgovorio sam mu kratko: Ne, neću. On je zastao malo a onda uzvratio: Vрати se na svoje mesto u stroju.

'PRIJATELJSKO' UBEDIVANJE SE NASTAVLJA

Sledećih dana oficiri su učestali njihove 'ubedljive' priče sa mnom i govorili su sa više nastojanja da mi dadu utisak ubedljivosti i saosećanja. Nisu pokazivali niti izražavali pretnje. Nije bilo grubog prisiljavanja. Samo jednom

je komandant gledao u mene 'iskosa' ili oštrog ugla i rekao: Jevremov, da li ti zaista veruješ da **mi ne možemo da te nateramo da primiš (svoju) pušku?** Bez ikakve prethodne namere i bez oklevanja sam uzvratio: Druže komandante, bil' se usudili? Ako biste uspeli da razorite moj um i slomite moje srce, koga vi očekujete da pogodim svojim hitcima? On je bio mnogo veći i vidno telesno jači nego ja. Trenutno su njegovo lice i vrat pocrveneli. Čim se pribrao – posle očiglednog iznenađenja, rekao je: **Ne, ne, ne** mislim ništa..., ustvari... Samo kažem... Isto trenutka sam se nadovezao – bez razmičljanja, čak i na svoje iznenađenje: Samo sam odgovorio na vaše pitanje.

Nisam siguran, ali pomišljam da me je komandant pomalo zavoleo ili sam ga na neki način podsećao na nekoga ko je njemu značio nešto dobro i ugodno... Izgleda mi da je postao manje oprezan i više otvoren – ne birajući reči u razgovoru kad smo bili sami. Posle dužeg govora bez vidnog uticaja na moje mišljenje on je zaključio: I tako..., umesto da jednostavno odslužiš svoju građansku dužnost za dve godine, dozvoliceš sebi da truneš deset godina u zatvoru... Još jednom sam uzvratio ne razmišljajući: Druže komandante, da li vi meni kažete da u jugoslovenskim zatvorima živi ljudi trunu? Nadam se da moje lice nije izdalo moje ugodno osećanje prouzrokovano njegovim upadljivim crvenilom.

Posle mnogo godina razmičljao sam ponekad: nisam li trebao biti uzdržljiviji i pokazivati više poštovanja...? Danas se pitam da li bi oni moju veću uzdržljivost podrazumevali kao strah od njih i kao nesiguran temelj u mojoj veri. Samo nekoliko dana pre mog hapšenja i zatvora dogodilo se nešto što

sigurno ne mogu ispričati potpuno tačno u svim pojedinostima – reč po reč – ali bar mogu da iznesem kako danas mislim da se dogodilo pre tolikih godina (1963.)

U sumraku – pre potpune noći – među drugim vojnicima sam izlazio iz trpezarije na putu prema spavaonici, kad je jedan vojnik, po izgledu stariji od ostalih vojnika pa čak i od mene, prišao bliže meni i rekao: Ja cenim tvoju tvrdnu veru i hrabrost da trpiš za veroispovest... Ja sam ovde već treći put... ja sam Musliman... Već dvaputa sam toliko izgledneo da sam bio suviše bolestan da me i dalje drže tu... Vidiš, ja ne jedem svinjetinu, a ovde je sve nečisto jer kuvaju i peku svinjskom masnoćom.

Pre nego što sam mogao da mu ispričam o našoj pradavnoj braći, našim pretcima koji su se molili i borili se da se sačuvaju od upotrebe nečiste hrane (u Vavilonu), začuo se jedan glasan poziv: Vojniče, vojniče! Pogledao sam levo i desno a glas je nastavio: Ti! Ti koji se okrećeš levo - desno! Visok i vitak čovek blizu četrdeset godina starosti stajao je u sumraku i mahnuo mi rukom: Dođi ovamo! On je bio u civilnom odelu. Kako brzo se moj muslimanski vojnik udaljio od mene, mogao bih zaključiti da ovaj 'civil' nije bio tom vojniku nepoznat.

Prilazeći tom 'mračnom' čoveku dok je on stajao u jedinim vratima na poleđini komandne zgrade, bilo je primetno da je ceo taj zid bez i jednog prozora u prizemlju. Dok sam mu još prilazio bliže on je zapitao: Jesi li ti taj koji odbija... Da, ja sam taj, odgovorio sam mu. Pokazao mi je pokretom ruke i rekao: Uđi unutra! To je bio uzan hodnik, vrlo mračan sa samo jednom malom sijalicom na pola dužine. Hodnik se pružao do suprotnog

zida zgrade. Na kraju prvog dela drugi deo hodnika se nadovezao ulevo. Levi deo hodnika bio je tako isto uzan i jedva osvetljen; možda malo kraći od prvog dela. Nekih pet metara pre kraja hodnika bila su jedina vrata. On je otvorio vrata i naredio da uđem.

Vrata su bila u samom uglu poveće prostorije. U uglu nadesno od vrata bio je njegov veliki pisaći sto postavljen tako da iza stola dva zida sačinjavaju trougao u kojem je bila njegova stolica. Sto je bio okrenut prema diagonalno suprotnom uglu gde se nalazila visoka stolica sa malim sedištem i bez oslonca za noge i leđa. Iznad stolice pod samom tavanicom bila je vrlo jaka sijalica prema stolici a ostali delovi prostorije su bili slabo osvetljeni. Za trenutak sam mogao da vidim njegovu crnu kovrdžastu kosu i vrlo krupne oči. Nije ništa rekao ko je i šta hoće od mene... Njegovo ponašanje je bilo grubo sa osornim zapovestima. Mislim da je on želeo da ja strahujem od njega. Pitam se da li nije on više strepio od mene iako mu ja nisam želeo nikakvo zlo. Naredio mi je da sednem na tu visoku stolicu pod sijalicom.

Prvih nekoliko trenutaka pod svetlom jedva sam mogao da vidim njegovo lice, ali kasnije sam zaključio pogodan naklon moje glave da bih ga mogao videti dovoljno jasno da razaznajem izraze njegovog lica. Jedno njegovo pitanje među prvima bilo je: *Da li ti shvaćaš da bi Jugoslavija bila još uvek pod Hitlerovom okupacijom ako bi svi državljani verovali kao što ti veruješ?* Odmah sam odgovorio: Ne verujem ni jedan deo te vaše priče. To je suprotno svemu što učite školsku decu o jugoslovenskoj istoriji. Ako bi sav narod ove države verovao vašu priču, Hitler bi mogao biti okupator ove zemlje do danas. U poređenju sa nemačkom vojnom silom, jugoslovenske

trupe su bile skoro bespomoćne. Ako bi svi ljudi verovali Sveto Pismo, ne bi postojao fašizam ni ma kakav Hitler.

Pitanje je da li je bio ljut zato što nije mogao da protivureći meni niti da dokaže svoj stav, ili zato što sam se usudio da otvoreno prikažem neke tačke namerno lažnih istorijskih događaja. Jedno je bilo jasno: on je kipio u besu. Malo kasnije je nastavio: *Čoveku je sasvim prirodno da brani svoju porodicu... Mi smo narodna vlast. Mi nikada ne napadamo ni jednu drugu državu!* Pogledao sam ga u lice: da li on stvarno veruje u svoje reči?

Odgovorio sam mu: Vi ne smete da napadnete ni jednu drugu zemlju jer ste vi slabi. Kad biste imali nadmoćnu vojnu silu, čak ni druge komunističke zemlje ne bi bile u sigurnosti od vas.

Šta su radile sovjetske trupe u Mađarskoj? Gazili su tenkovima žive ljude! Šta su uradili u Čehoslovačkoj? Jel' to sloboda? Da li vi to nazivate 'voljom naroda'? On je skočio iza njegovog stola, vikao je psovke i lupao pesnicama po stolu; ali se nije približavao meni. Posle kraćeg predaha mislim da je pokušao da promeni način 'dokazivanja'. Zapitao je: *Koliko članova broji vaša grupa?* Odgovorio sam: Ne mislim da smo ikad brojali naše suvernike. On je nastavio: *Jasno je da ste vi jedna vrlo mala manjina u ovoj zemlji. Sav obrazovani svet ne veruje kao vi.* Ja verujem da su mudri ljudi uvek bili jedna manjina. On se ponovo razgalamio: *Vi mislite samo zato što ste jedna mala manjina da ste vi svi premudri? Ako počnete učiti najluđe stvari naći će se neki ljudi koji će vam poverovati!* Zar nije tako počeo komunizam? Ponovo je prasnuo u besu. Nisam imao mogućnosti da mu objasnim: verovanje marksističkog učenja da sav narod, ili jedna velika federacija,

imperija, bez vere u Boga i Njegovu Reč, svi rade i doprinose koliko god mogu i svi koriste zajednička ostvarenja samo koliko im je potrebno – to je velika zabluda, jedna bezumna religija. Razlika između kapitalizma i komunizma je: u poslednjem kapitalista je sam diktator ili, u manje razornim uređenjima, vlada.

Posle nekoliko minuta u tišini on počinje još jedan napad rečima... Sve njegove nestvarne činjenice padale su obelodanjene mojim suprotnim odgovorima... Taj 'dvoboj' je potrajao nekih šest do sedam časova. Priče koje sam slušao ponekad u prošlosti: o teškoj glavobolji zbog jakog svetla iznad mog čela i o bolovima u nogama koje vise sa visoke stolice bez oslonca za noge, nisu se ostvarile u mom iskustvu. Nisam trpeo neku težu neugodnost...

On je izgledao sve više umoran, nezadovoljan i kao pobeđen... On, oficir tajne vojne policije i kontra obaveštajne službe, on da ne uspe svojim 'smišljenim načinima' da 'ubedi' jednog ne obrazovanog mladića koji veruje u 'nekakve religije'... Umornim, razočaranim glasom dao je kao neki zaključak raspravi: *Vidim da je sav govor tebi kao da govorim ovim zidovima... Ti sediš tu samo zato što moraš da si tu.* Pogledao sam ga malo iznenađenim pogledom: Ja moram tu da sedim...? Pa, mi smo samo raspravljali neke razlike između vaše nauke i mog razumevanja... Skočio je i udario pisači sto nekoliko poslednjih udaraca pesnicama... Ja sam čuo samo nekoliko reči kojima se izgalamio na mene potom: Marš napolje! Bio je to grub ispraćaj ali ja sam bio zadovoljan da se najposle spustim na postelju: bilo je oko dva sata posle ponoći. 'Naš mali razgovor' potrajao je više od

šest sati.

Kad sam imao vremena da razmišljam o svom iskustvu te noći, morao sam zažaliti, uzdisati i moliti oproštaj: naš Gospod dao mi je jednu izvanrednu priliku da posvedočim Njegovo Jevanđelje jednoj mrtvoj duši i ja sam tu priliku utrošio ni na šta. Možda sam tom službeniku izgledao kao anti-komunista, ili pro-kapitalista, a verovatno kao pro-Amerikanac... Ja sam trebao biti samo Hrišćanin. Mogao sam mu objasniti: Ja sam rođen i odrastao u ovoj zemlji; u ovom narodu. Tu mi je Bog podario mnoge blagoslove... Ja sam zahvalan za mnoge drage uspomene... Ja želim svom narodu sve najbolje od našeg Stvoritelja. Samo, ja ne mogu udovoljavati zemaljskim zakonima protivno volji Svemogućeg Boga: On me poziva da objavim svom narodu: Verujte u Istinskog Boga i pokorite Mu se da primite Njegovo spasenje. Bog mi nije zapovedio prolivanje krvi... Ne tvrdim da bi mi on dopustio da dovršim i mali deo svedočanstva te vrste... Ali naš Bog je Gospod pravih čudesa...; a ja sam Ga izneverio. Gospode, budi milostiv meni grešnom.

Samo nekoliko dana potom primetio sam vojno policijsko vozilo bez prozora - osim na prednjim vratima. Vozilo je prošlo kroz kapiju. Tablica je bila vojna a grad označen bila je Priština. Otrčao sam na gornji sprat – u spavaonicu - i iz mog kofera uzeo najlepšu jabuku i poštansku kartu adresiranu na moju porodicu. Poruka je bila već unapred ispisana: *Danas* (malo duži razmak) *sam uhapšen i zatvoren u* (malo duži razmak). *Gospod je divan u Svojim delima! Pozdrav! Blagodat i mir. Dejan.*

U prvi duži razmak upisao sam datum a u drugi razmak napisao sam ime

grada – Priština. Cela poruka je ovako izgledala: *Danas, 10. Oktobra – 1963. sam uhapšen i zatvoren u Prištini. Gospod je divan u Svojim delima! Pozdrav! Blagodat i mir. Dejan.* Kako se naš Gospod starao za svaku pojedinost, kad sam brzo sišao u prizemlje i izašao napolje iz Spavaonice, jedan između poverljivijih vojnika baš je bio napolju sam tog trenutka – bez prisustva drugih vojnika. Dao sam mu jabuku i rekao: Kad dobiješ ‘izlaz’ prvi put, otidni u grad i pusti ovu kartu u najudaljenije poštansko sanduče. Ta vojna ‘Marica’ (narodni naziv policijskih vozila) će me odneti u vojno istražni zatvor u Prištini. Z’ Bogom! Lice vojnika nije sakrivalo njegovo divljenje mom uzbuđenju: počinje moja ‘obuka’!

Već nekoliko dana kasnije moja porodica je dobila poruku – poštansku kartu. Posle dugog vremena, kad je njihov odgovor konačno stigao do mene, dobio sam potvrdu da je moja poštanska karta stigla bez odlaganja... Gospodnja milost i dobrota pratili su me u svim danima mog putovanja; blagosloveno je Ime Njegovo doveka!

VOJNO ISTRAŽNI ZATVOR U PRIŠTINI

Zatvor je bio prizemna zgrada sa četvrtastim dvorištem. Dvorište je bilo priključeno samoj zgradi. Zemljište u dvorištu je bilo betonirano a zid oko dvorišta je bio nekih pet do šest metara visok. Mislim da su bile dve alarmne kamere ili samo osvetljenja blizu gornje ivice zida u dva (diagonalno suprotna) ugla. Samo jedna vrata spajala su dvorište sa zgradom. U jednom uglu dvorišta bilo je nešto kao umivaonik ili omanja kada za pranje odeće. Jedina upotreba tog dvorišta – koliko sam ja mogao primetiti - bila je

dozvoljena šetnja pola sata dva puta na dan pod prismotrom jednog stražara. Pretpostavljam da je slična šetnja bila omogućena svim zatvorenicima. Nisam nikada video druge zatvorenike, ali sam čuo korake koji mi ukazuju na njihovo prisustvo.

Iz dvorišta vrata su vodila u široki hodnik koji se pružao unutar cele zgrade - naokolo oko središnjeg dela u kojem su bile 'ćelije' – sobe zatvorenika. Mislim da je bilo svega deset soba – pet i pet: leđa uz leđa. U nekim delovima hodnika bili su mali prozori visoko pod tavanicom. Slični prozori su bili iznad vrata svake sobe. Ni jedan među tim prozorima nije načinjen da se otvara; služili su samo za dnevno svetlo. Sobe nisu imale ni vrata ni prozora neposredno napolje – prema spoljašnjem vazduhu. Nije mi jasno kako je svež vazduh dopirao unutra, ali vazduh nije bio loš. 'Moja' soba je sadržala dva kreveta, mali sto i dve stolice.

Iz policijskog vozila sproveden sam u jednu malu sobu gde mi je zapovedeno da se preobučem. Više nisam bio 'vojnika'; sad sam zatvorenik. Nisam video veliku razliku između vojne i zatvorske uniforme; samo..., osećao sam se bolje u ulozi zatvorenika nego u zvanju vojnika. Sproveden sam do upravnika zatvora. Izgledao je nadprosečno ugledan oficir; miran čovek. Objasnio mi je osnovna pravila, lična 'prava' i ograničenja. Naredio mi je da zaključam moj kofer i da čuvam ključ kod sebe, a kofer mora da bude čuvan u kancelariji kod njega, upravnika. Ako ikad potrebujem nešto iz kofera, treba da javim stražaru, a stražar će pitati upravnika i meni javiti odgovor. Ako mi je odobreno da dobijem šta tražim, stražar će me sprovesti do kancelarije upravnika i natrag u 'moju' sobu.

Hrana je bila slična hrani u kasarni. Dušek je bio upotrebljiv – kao u garnizonu. Za svaku upotrebu nužnika moram da kucam na vrata sobe i da sačekam stražara da me sprovede do nužnika, a po upotrebi – natrag u ‘moju’ sobu. Prvu noć, čim sam se spustio na krevet bio sam prenesen u moju najomiljeniju sredinu: našao sam se u krasno obdarenom i nadahnutom horu, a potom sa grupom učenika koji su uznosili molitve i zahvalnost našem Gospodu; kao u nekom predvorju Neba. Zatim sam slušao vrlo sadržajno, podsticajno i hranljivo izlaganje Svetog Pisma... Kad se začuo znak za ustajanje, poslednje reči slavopoja još su zvučale u mojim ušima. To je bio početak... Ko bi to sve skupa ikada s’pravom nazvao trpljenjem?

Sledeći dan bio sam spreman da počnem ostvarenje jednog plana. Među stvarima u koferu (u kancelariji upravnika) nalazila su se dva komada platna koje smo u vojsci dobili umesto rezervnih čarapa. Svaki komad je bio dovoljno velik da se komotno umota stopalo i stavi u cipelu. U koferu je bio i džepni Novi Zavet i jedna poveća kutija nekih kolača načinjenih od filovanih oblatni; spolja premazani čokoladom. Na kutiji je bio naziv velikim slovima u bojama ‘Napolitanke’. Prvo sam tražio kutiju kolačića ‘da se ne bi uplesnavili u koferu’. Odobreno mi je. Ja sam ustvari želeo moju Manu (odozgo) – ne (naročito) kolačiće.

Sledeći dan tražio sam platna za noge jer su moje čarape bile poderane a obuća je bila vrlo gruba. Sa odobrenjem upravnika stražar se vratio da me sprovede do kancelarije. Čim sam zakoračio iz sobe u hodnik raširio sam ruke u raskoraknom stavu i stražar me ‘pregledao’. Sproveo me do

upravnika. U kancelariji upravnik je pokazao prstom da skinem moj kofer sa ormara na kojem je bio postavljen. Spustio sam kofer na pisaći sto koji je bio okrenut prema stolu upravnika. On je ležerno šetkao par koraka tamo amo i gledao šta ja radim. Kad sam otvorio kofer, poklopac je bio u uspravnom položaju između upravnika i mene. On nije mogao da vidi moje prste i predmete u koferu. Možda nije ni mario... Dva komada platna bila su odozgo nad ostalim stvarima ali Novi Zavet nisam video! Nije bilo vremena za razmišljanje ni za duže traženje... Moji otkucaji srca s'mesta su se ubrzali! Milost, Gospode! O, oprosti mi... Mala knjiga se nalazila ispod drugog komada platna! To je istovremeno bilo moje uputstvo od Boga.

Podigao sam prvi komad platna i stresao ga da upravnik vidi: klimnuo je glavom – potvrdno. Drugi komad platna savio sam preko male knjige i držeći čvrsto zadržao pred njim. On je odmahnuo rukom. Bolje je da sam mu malo dosadan nego da budem 'zanimljiv'. Slobodnom rukom zatvorio sam kofer, zaključao ga i obema rukama podigao na visoki ormar. Vrlo pažljivo sam podigao platna koja su sakrivala malu knjigu i bio sam spreman da se vratim u sobu. On je otvorio vrata i pustio me u hodnik gde je čekao stražar. Još dva koraka i poduhvat će biti ostvaren; **ako Bog da**. Stražar me je sproveo do sobe gde sam očekivao da me pregleda – pretrese – ponovo da ne bih nešto nedozvojeno uneo u sobu. Zamotuljak platna oko moje dragocene knjižice čvrsto sam držao u svojoj levoj ruci kad sam raširio ruke i raskoračio noge za njegov pregled. Naš Gospod ga je zadržao da ne pokloni nikakvu pažnju na zamotuljak. Pustio me u sobu.

Sačekao sam nekoliko sekundi da budem siguran da se stražar udaljio a

onda sam brzo sakrio knjižicu pod ležaj. Odmah sam počeo pripremu skrovišta za knjigu. Kutija četvrtastih napolitanki sadržala je četiri sloja kolačića. Između slojeva bila je neka snažna hartija slična onoj koju koriste mesari da upakuju sveže meso za kupce. Svaki sloj kolačića sadržao je četiri puta osam komadića. Držeći krajeve podmetača od hartije, podigao sam prvi sloj i postavio ga na sto. Iz drugog sloja izvadio sam šest komada iz sredine i položio knjigu u upražnjeno mesto. Mesto je bilo samo malo veće od knjige. Pokrio sam knjigu gornjim slojem kolača. Sad imam glavni deo moje biblioteke spreman za upotrebu u svakoj pogodnoj prilici. Za knjigu pesama moraću još sačekati.

Nisam mogao predvideti šta će naš Gospod učiniti sledećeg trenutka. Dogodilo se to čim sam zapevao 'koliko me grlo nosi' slavopoj našem Slavnom Spasitelju za Njegovu divnu i obilnu blagodat i dobrotu slično kao u Knjizi Jezdrinoj 3: 10 i 11. *I kad zidari polagahu temelj crkvi Gospodnjoj, postaviše sveštenike obučene s trubama i Levite sinove Asafove s kimvalima da hvale Gospoda po uredbi Davida cara Izrailjevog. I pevahu naizmenice hvaleći i slaveći Gospoda: Jer je doveka milost Njegova nad Izrailjem. I sav narod podvikivaše glasno hvaleći Gospoda što se osnivaše dom Gospodnji.*

Naravno u ovom zatvoru ni jedan čovek nije mogao čuti ni najmanji glasak; sav moj slavopoj bio je između našeg Tvorca i Spasitelja i ovog malog radosnog putnika. Počeo sam jednom malom pesmom koja je imala samo nekih šest stihova. Zapevao sam orno od trećeg stiha koji je bio naročito omiljen meni, mojim roditeljima i njihovim roditeljima.

Ko iz stene izvor lep izvoditi zna,

Ko hranu prorocima kroz gavrane da,
Ko s' malo ribe, hleba, hiljade siti;
Zar On savet ne zna dat' u svakoj nuždi?

Kad sam završio taj stih, nastavio sam mnoge druge – mnogo više nego što ta pesma sadrži. Posle 'dvanaestog' stiha više nisam ni brojao...; pustio sam neka teče kao reka zahvalnosti Tome Koji je vredan hvale, slave i časti. Mnoge pesme i stihove koje nisam se trudio da naučim 'napamet' preplavile su moj um i srce. Velik broj tih pesama nikada nisu bile tako dugačke kao sada. Kakva gozba! Takva proslava! Blagosloveno je Ime našeg Spasitelja! On je s' nama dok traje naše putovanje!

Kadgod sam čitao malu knjigu, ako bih čuo korake stražara prema 'mojim' vratima, ja bih brzo stavio knjigu u upražnjeno mesto u drugom sloju i pokrio je gornjim slojem. Posle nekoliko dana jedan oficir je otvorio vrata, pogledao me kako držim otvorenu kutiju napolitanki i rekao: Kadgod otvorimo vrata, ti jedeš te kolače..., i... tako si mršav... Mislim da mu je to bio prvi put da me on vidi sa kolačima. Zaključio sam da su stražari razgovarali o mojoj 'Mani odozgo', ali su ostali u neznanju o mojoj tajni. Držali su me samog u toj sobi pedeset i pet dana. Pretpostavljam da je to bio način da 'slome čoveku duh'. Nikad nisu pronašli moju biblioteku. Njihov način 'slamanja duha' baš nije uspevao; ako je nečemu doprineo, bio sam osnažen mnogo više nego ikada pre za tako kratko vreme. Možda je glavni uticaj u cilju obeshrabrenja bila samoća... Ali ja nikad nisam bio sam; svaki dan i svaka noć bili su kao još jedan 'Gospodnji Dan'. Dano-noćno sam imao Zajednicu kako nikad nisam doživljavao pre toga: Dan Gospodnji koji

traje pedeset i pet dana.

IZNENADA..., POSETA!

Moja dva starija brata i jedan mlađi od mene već su rešili da 'iskoriste' američko državljanstvo naše matere i na jedan ili drugi način su uspeali da izbegnu iz Jugoslavije. I ja sam imao borbu (u samom sebi) sa tom mogućnošću pre nego sam poverovao da me Gospod vodi Svojim putem kroz iskustvo u zatvorima. Tih dana u Prištini razmišljao sam ponekad kako se događaji odvijaju u vezi sa mojom porodicom... Jedna iznenadna poseta donela mi je sveže novosti. Posle mojeg odlaska u vojsku, želja naše matere da preseli celu porodicu u Ameriku dozrela je u čvrstu nameru. Nakon besmislenih odlaganja od strane jugoslovenskih vlasti, raznih naplata za dobijanje izlaznih viza i uz povećanu podršku od strane američkog konzulata u Beogradu, roditelji sa dva najmlađa sina, dobili su (svi četvoro) Jugoslovenske izlazne vize.

Nešto meni neočekivano dogodilo se tih dana i ispunilo me osećanjem zahvalnosti da slavim Gospoda iz dana u dan... Naša mati je kazala konzulu da je Dejan uzet u vojsku i razlog za koji se nalazi u vojno istražnom zatvoru. Američki ambasador (mislim da mu je ime bilo George Cannan – izgovara se: Džordž Kenan) dao joj je vrlo zanimljiv predlog. Prema tom predlogu, ona je došla u posetu u Prištinu. Meni sasvim neočekivano, stražar na dužnosti zakucao je na vrata 'moje' sobe i rekao mi da se spremim: biću sproveden do islednikove kancelarije jer imam posetu. Moje iznenađenje bilo je još veće kad sam u kancelariji kapetana (islednika) ugledao moju

mamu. Za manje od dva meseca posle našeg rastanka ona je izgledala mnogo starija... Možda je zamorno putovanje doprinelo takvom izgledu.

Kapetan me je obavestio da prema pravilima zatvora, naša poseta je ograničena na pola sata. Sedeli smo kao u malom trouglu: kapetan, mati i ja. On je pratio svaki naš pokret i slušao sav razgovor vrlo pažljivo. Mama mi je ispričala o dobijanju izlaza iz Jugoslavije i skoro dovršenoj pripremi za poletanje iz Beograda u Ohio – SAD. Zatim je spomenula predlog ambasadora i iz njene tašne izvadila je jedan mali dokumenat i pružila meni govoreći: Naš (američki) ambasador dao mi je ovu hartiju da ti potpišeš i da ja istu vratim njemu. Bila je to kratka Izjava na engleskom i srpskom jeziku:

Ja, Dejan Jevremov, izjavljujem da sam ja američki državljanin i kao takav ne mogu služiti u vojnoj službi ni jedne druge države niti drugih vlasti.

<i>Datum</i>	<i>Mesto</i>	<i>Potpis</i>
---------------------	---------------------	----------------------

Ja nisam bio upoznat sa ma kakvim pokušajem u pogledu mog oslobađanja dok nisam čuo njenu priču, niti sam očekivao njenu posetu. Ambasador je lično uveravao moju mamu da me poseti dok sam još pod istragom i ako mu donese moju izjavu sa mojim potpisom, on će me ‘izvući’ iz zatvora za nekoliko dana.

Ime ambasadora (Džordž Kenan) bilo je vrlo uticajno ne samo u Jugoslaviji, nego i po celoj Evropi. Pretpostavljam da je američka politika ‘sveže mrkve’ u ruci ispruženoj prema ‘zecu’ i držanja palice u drugoj ruci iza leđa imala velikog uspeha tih godina posle uspelog otkidanja Jugoslavije, Rumunije i Poljske od opasne i neumoljive tiranije Sovjetskog Saveza i Staljina. Ne sumnjam da su druge države Istočne Evrope ‘budne sanjale’ o sličnom

oslobođenju.

Primio sam dokumenat iz njene ruke i pročitao izjavu polako, jasno izgovarajući svaku reč da budem siguran da je i islednik sve razumeo. Vratio sam taj dokumenat mami bez potpisa i rekao joj: Ne želim da vas razočaram, mama... Ne mogu potpisati tu izjavu... Ta izjava podrazumeva da bih ja bio voljan da služim u američkoj vojnoj službi koja je mnogo razornija nego jugoslovenska...

Oči kapetana su se uveličale u neverici. Mislim da mu je bilo teško da poveruje sopstvenim ušima. Ako su pre tog trenutka i on i svi drugi oficiri sumnjali u iskrenost moje vere u Jevanđelje našeg Blagoslovenog Gospoda Isusa, sada je imao priliku da vidi: vera u Hrista je stvarna i vredna da u njoj živimo i kad nam preti zatvor ili smrt. Bio sam zahvalan tog trenutka. I dan danas sam zahvalan. To jednostavno svedočanstvo: to nije bio ni anti-komunistički stav, niti američki stav...; to je bilo jednostavno svedočanstvo vere u Jevanđelje. Blagosloven je Gospod Bog Koji Jedini ima blagodat i moć da upotrebi čak i jednog tako neupotrebljivog kakav sam ja uvek bio.

Dani pod 'istragom' proticali su kao mirna reka u dolini. Noći su bile i dalje ispunjene Zajednicom u Jevanđelju. Moji dani su bili gozbe iz male knjige sakrivene u kolačićima čokolade i u slavopojima iz srca raspevanog hvalom i obožavanjem našeg Gospoda. Njegov Duh je učinio moje pesme beskrajnima. Sve to je bilo glasom koji je samo On mogao čuti...

Ne sećam se ma kakvog ispitivanja u smislu istrage; pretpostavljam da su dovoljno razumeli iz mog svedočanstva posle njihovog 'svečanog obećanja'. To svedočanstvo oni su označili kao stvarno 'krivično delo nepokornosti'.

Posle pedeset i pet dana jedna mala grupa vojne policije uvrstala me je sa grupom drugih zatvorenika, po dva i dva zaključanih jedan za drugoga nekim lakim okovima koje su zatvorenici nazivali 'lisicama'. Zatvorili su nas zajedno sa policajcima u jedan vagon voza koji nas je nosio u Skoplje (Makedonija).

U DRUGOM ZATVORU – U SKOPLJU

Grad Skoplje bio je u ruševinama posle nedavnog strašnog zemljotresa. Vojni zatvor, jedna stara masivna zgrada debelih zidova i malih prozora, bio je takođe oštećen i neupotrebljiv. Jedna manja dvospratna zgrada bila je u kasarni, malo preuređena da posluži kao zatvor za prvo vreme; (zamišljam) dokle vlast reši šta da preduzme. To je bio naš zatvor u to vreme u kojem sam bio oko tri meseca. Zima je bila vrlo hladna. Temperatura je padala do -32 C / 25 F noću i dobar deo dana. U sobi nije bilo grejanja. Neki među nama, četvoricom zatvorenika, bili su pušači. Između dva reda dvospratnih kreveta jedva je bilo mesta za dvojicu nas da žurno koračamo napred natrag kako bi se malo zagrejali. Menjali smo se svakih pola sata: 'zagrejani šetači' su seli na postelju a 'ozebli čekači' su šetali da se ugrelu. Drhtanje od hladnoće bilo je naše redovno iskustvo.

Bilo nam je dozvoljeno korišćenje nužnika izvan zgrade samo jednom dnevno. Taj izlaz je bio prema stražarskom rasporedu a ne prema potrebama zatvorenika. Ostalo vreme, ako smo morali, koristili smo jednu limenu posudu sa poklopcem. Tu posudu iznosili smo prilikom izlaza u nužnik i tamo smo je ispraznili i isprali. I pored svih tih nezdravih uslova,

nisam se razboleo baš ni jednom – ni jedanput. Nekoliko vojnih ćebadi koje su mi dane morao sam saviti duplo: jedan dužom drugi po širini. Tim ‘krstom’ sam se pokrio i ležao ispružen i nepomičan celu noć da bih spavao bez drhtanja. Moje noći su još uvek bile divne i obogaćene gozbama u Jevanđelju.

Jedna moja ‘spoljna zabava’ bilo je posmatranje vrabaca ispod prozora sobe – na krovu prizemlja. Te male ptice su nastojale da se ogreju pod ‘zimskim’ suncem. Ni jedan od njih nije bio zaboravljen... *Luka 12: 6. Ne prodaje li se pet vrabaca za dva dinara? I nijedan od njih nije zaboravljen pred Bogom.*

Posle tri meseca u Skoplju, kad je zima počela da se ublažuje, konačno sam sproveden u vojni sud na suđenje. Ceo proces je bio jedno ruglo pravosuđa, ali bio sam zahvalan za jedan korak napred u nadanju odlaska u stvarni zatvor. Pre mog suđenja najduža kazna je bila devet godina a zakon je omogućavao do deset godina. Sud mi je ‘dodelio’ deset godina strogog zatvora, fizičkog rada i potpunu zabranu ‘slobodnog’ kretanja. Sudija me obavestio o pravu na žalbu u sledećih deset dana. Odmah sam izjavio: Neću da podnesem žalbu; ostavljam svoju osudu na vašu savest. Želeo bih da napišem izjavu o odricanju žalbe, ako bi to ubrzalo moj premeštaj u zatvor gde ću služiti svoje vreme. Sudijin odgovor: Nije moguće.

Posle neke dve sedmice bio sam u grupi osuđenika dva po dva zaključani jedan za drugog i sprovedeni u voz koji nas je preneo sve do Rijeke. Ne sećam se kako smo prevezeni iz željezničke stanice do pristaništa. Bilo nas je oko dvadeset osuđenika i oko osam sprovodnika. Posebna prostorija u zgradi pristaništa bila je verovatno korišćena za osuđenike u sprovodu. Za

razliku od ostalih službenih prostorija, ta jedna je imala rešetke na prozorima i solidna vrata. Računam da smo u toj sobi bili samo vrlo kratko vreme jer se ne sećam mnogih pojedinosti... Sprovedeni smo u brod koji je bio kao neka velika metalna posuda crne boje spolja sa velikim belim slovima imena IZVOR. Taj brod je snabdevao vodom mala ostrva u Jadranu i prevozio osoblje zatvora i osuđenike na Goli Otok, a to je jedno malo ostrvce dostojno svog naziva: kao jedna poveća stena u moru – sam krš i kamen. Otok se nalazio blizu obale Jadrana između pristaništa grada Rijeke i ostrva nazvanog Rab, koje znači ‘sluga’ ili ‘rob’. Sećam se da je vreme bilo ugodno sunčano.

KARANTIN

Goli Otok je verovatno najmanje ostrvo koje sam ikad video do danas; a pristanište je bilo tako skućeno da bi jedva dve manje lađe mogle biti usidrene u isto vreme. Ocenjujem da je celo ostrvo oko tri kilometra dugačko a oko dva kilometra široko sa izgledom nepravilnog trougla izlomljenog obima. Nešto malo drveća bilo je zasađeno i održavano ljudskim radom; po prirodi bio je to sasvim jedan goli otok. Verujem da nije bilo ni jednog drveta prirodno niklog i održanog prirodno – bez ljudskog truda. Prirodno rastinje bilo je malo grmlje, retki pramenovi visoke trave nalik na ječam i ovas, kaktusi i sitne biljke koje su bile divne u vreme svog cvetanja. Na ostrvu nije bilo ‘domorodaca’. Svo stanovništvo bili su osuđenici, službenici zatvora i stražari. Viđao sam razna stvorenja u prirodi: galebove, laste, vrapce, pacove, miševe, male gušterove, skorpije, zolje i

njihove mnogo veće 'rođake'... Vrlo retko sam viđao komarce i male otrovne zmije (zване Poskok).

Sa pristaništa smo sprovedeni jednom stazom posutom šljunkom, koja se skoro celom dužinom uspinjala – ne suviše strmo – do karantina; oko dva kilometra. Skoro pola godine ja nisam bio izložen suncu duže od nekoliko minuta dnevno, niti sam imao prilike za redovne telesne napore. Umereno sunce mene je pržilo, a moj drveni kofer (sa mojom tajnom bibliotekom) postao je vrlo težak. Kad smo stigli do karantina osećao sam se na granici svesti. Poređali su nas duž zidova ručaonice a stolovi i klupe bili su naslagani na jednoj strani. Nije nam dozvoljeno sedenje... Referent (službenik, zapovednik) karantina bio je sredovečan povisok čovek lica ugodnijeg nego što bih očekivao da vidim na osoblju zatvora; skoro prijateljski. Zastao je pred svakim osuđenikom i postavio nekoliko pitanja: po kojem članu zakona ili za kakvo krivično delo je osuđen. Odmah je primetio da sam na kraju snage i svesti i rekao skoro ohrabrujućim glasom: Ti ćeš biti uredu, oporavićeš se... Nije ponudio nikakvu pomoć.

Svakodnevni život u karantinu bio je sličan redovnom zatvoru... Straža je prisutna svo vreme ali retko kad neposredno naređuje osuđenima. Jedan stariji (iskusniji) osuđenik bio je 'starešina odeljenja' - 'poslovođa': on je upravljao, naređivao i davao uputstva. Posle doručka kopali smo kanale u granitnom tlu i prenosili gomile kamenja. Nisam mogao da zaključim šta je svrha tog posla – osim navikavanja na težak telesni napor pod žestokim suncem bez dozvole pijaće vode između doručka, ručka i večere: oko pet časova od jela do jela. Posle večere dozvoljeno je pranje zuba i nogu. To je

bilo kao neko 'slobodno' ili 'proizvoljno' vreme – oko pola sata.

Pre spavanja bilo je obavezno učenje zatvorskih pravila za osuđenike. Jedan je čitao naglas a ostali su slušali. Prvo večer sobni starešina (poslovođa) je pokušao da čita nešto malo nama, novim osuđennicima; ali se suviše mučio. Čitanje hrvatskog jezika bilo je suviše teško za njega: on je bio Slovenac.

Kako se niko od nas nije dobrovoljno javio da čita, sobni (starešina) odredio je jednoga da čita jednu stranicu prvi, a ostali da se ređaju jedan za drugim. Prvi je čitao jedva čujno. Ja sam želeo da naučim ta pravila što pre...

Podigao sam ruku. Pitanje? Pitao je starešina. Odgovorio sam: Da li smem ja da budem dobrovoljac? On mi je vrlo rado pružio knjižicu.

Čitao sam polako i glasno snažno naglašavajući reči i delove kao 'Nikad nije slobodno', 'Obavezno uvek', 'Kažnjivo', 'Strogo zabranjeno'... Sobni mi je naredio da čitam svako večer. Naučio sam pravila za nekoliko dana... Čim nam je dozvoljeno spavanje bio sam ponovo u gozbi za trpezom našeg Gospoda i kod Njegovog Vrela Života. Svaka noć je bila ispunjena Zajednicom i obožavanjem. Kad se začuo znak za ustajanje, poslednje reči molitve ili pesme još su mi zvučale u svesti. Bilo je to divno čudo kako su u mojim snovima svi učenici bili bliski, puni ljubavi i radosti, a kad sam se probudio znao sam da ni jednu osobu među njima nisam nikad pre toga poznao niti makar samo sreo. Naš Spasitelj je bio u svima.

Obično vreme u karantinu trajalo je oko mesec dana. Nakon prvih deset dana bio sam premešten u redovan zatvor. Bio sam zahvalan. Konačno ću moći da se sastanem sa svima Hrišćanima u zatvoru. To je radost i uzbuđenje!

STVARNI ZATVOR – LOGOR

Zgrade svih spavaonica bile su slične veličine i oblika; nazidane u dva reda pri dnu jednog kanjona jedna prema drugoj a rastavljene prolazom oko sedam metara širokim i pokrivenim šljunkom. Zgrade su imale jedna vrata i po četiri prozora na 'prednjoj' strani. Svaki par zgrada bio je na zaravnjenom tlu na istom nivou. Od jednog do drugog para spavaonica bile su stepenice. Razlika u nivou između najvišlje i najniže stepenice u svakom stepeništu bila je nešto manja od visine spavaonice – od temelja do vrha krova. Zidovi sa strane i poledina zgrade bili su bez prozora i vrata. Od gornjeg kraja kanjona do donjeg kraja bilo je nekih deset pari zgrada. Iznad najvišeg para zgrada i ispod najnižeg para takođe su bile stepenice. Svaka spavaonica bila je prizemna zgrada sa debelim zidovima od krupnog kamenja i tvrdog maltera. Prozori su bili vrlo mali i otvoreni preko cele godine. Pod je bio od betona a zidovi i tavanica omalterisani.

Približno sto i pedeset osuđenika spavali su u svakoj zgradi na spratnim gvozdenim krevetima. Ležaji su bili velike vreće načinjene od kudelje i napunjene slamom. Male vrećice ispunjene slamom koristile su kao jastuci; ali to nije bilo redovno za sve – više kao neki 'luksuz'. Nužnici su izgledali kao male i vrlo dugačke kolibe sa vrlo malim otvorima bez stakla: to su valda 'prozori'. Na betonskom podu duž zidova bili su mali otvori oko dvadeset santimetara dugački i oko dvanaest santimetara široki za obavljanje nužde. Sredinom kolibe pružao se zid malo niži od prosečne visine čoveka. Sa obe strane zida na podu pružao se plitak kanal na

krajevima kojeg su bili mali otvori da se ocedi tečnost. Na oba kraja kolibe bili su otvori veličine vrata – bez ikakvih vrata. Cela zgradica zaudarala je na staru – zagađenu – kanalizaciju. Nije bilo ničeg pristojnog u celom uređenju. Hartija za brisanje nije bila snabdevana. U osuđeničkoj prodavnici ‘kantini’, često je bilo paketića hartije; koji osuđenik je imao (zatvorskog) ‘novca’, mogao je kupiti. Neke grupe osuđenika su koristile male limene posude da operu vodom svoj ‘izlaz’ posle upotrebe nužnika. Lična telesna čistoća bila je teško otežana. Bilo bi okrutno držati životinje u takvim uslovima.

Jedan zid visine oko jedan i pola metara i dugačak oko sedam metara pokriven teraco pločama sadržao je oko petnaest slavina za vodu. Na pola visine tog zida pružao se valov sa rupama na svakom kraju – za ocednost. Tu smo mogli umiti lice, oprati zube, ruke i noge. Nužnik i umivaonik bili su korišćeni od strane tri do četiri stotine osuđenika. Posle nekoliko dana upotrebe ovih ‘mogućnosti’ naučio sam u koje vreme je broj korisnika najmanji i privatna upotreba više moguća... Svaki par ili dva para spavaonica korišćeni su za jednu grupu osuđenika – zavisno od dodeljenog posla. Svaka grupa imala je ‘svog’ referenta – službenika ovlašćenog da nadzire i ‘prevaspita’ osuđene da postanu ‘korisni građani socijalizma’. Referent je postavljao jednog sobnog starešinu po svom izboru - između osuđenih. Manje podgrupe imale su postavljenog ‘vođu’ ili ‘poslovođu’. Iznad svih referenata bio je upravnik zatvora, njegov pomoćnik – zamenik, potpukovnik – šef obezbeđenja i zapovednik nad stražarima - jedan potporučnik njegov pomoćnik, jedan službenik – šef proizvodnje, još jedan službenik – sef knjigovodstva i dva lekara – doktora. To je uglavnom bila ‘najviša vlast’ u zatvoru. Brojni stražari i pogonski šefovi bili su ‘niža vlast’ i

najbliži nadglednici osuđenih.

Većina stražara imali su osnovno obrazovanje: čitanje, pisanje i pomalo računanja. Neki stražari su bili jednostavni ljudi i radili su za svoju platu. Nekolicina bi radije radili ma šta drugo ako bi imali prilike i sposobnosti. Sećam se bar jednog stražara koga je mučio osećaj nepravde i okrutnosti nametnutih nekim osuđenima; ali on nije ostao dugo na Otoku.

Svako veče, čim bih se spustio na ležaj, Mana sa Visine spuštala se na moju dušu u izobilju; gozba našeg Gospoda nastavljala se kroz celu noć. Ako bih se probudio zbog bilo kakvog razloga u toku noći, sve što sam se sećao bile su poslednje krasne reči propovedi, pesme ili molitve. Gospodnje izobilje u mom dubokom snu držalo me da ne osećam jednu sasvim drugačiju gozbu: brojni ujedi stenica koje su, izgleda, bile željne novog 'jelovnika'. Po danu svrab je bio vrlo neugodan. U četiri sata i dvadeset minuta prodoran zvuk označio je ustajanje većine osuđenih, oblačenje, nameštanje kreveta i postrojavanje u dve linije za odlazak na doručak. Povorku je vodio 'grupovođa' kojeg je postavio referent.

U sebi još sam se naslađivao poslednjim zalogajima Mane dok sam se žurno oblačio, trčao do nužnika i do umivaonika, zatim natrag - u stroj; da nebi drugi u toj grupi čekali na mene i dočekali me njihovim odvratnim primedbama i psovkama. Koračanje u povorci prema trpezariji bilo je moje vreme 'molitve pred doručak'. Nastojao sam da trpim svrab bez češanja da ne bih doprineo zapalenju niti kakvoj zarazi kože nenaviknute na jako sunce. Stolovi i klupe u trpezariji bili su načinjeni od debelih dasaka. Tanjiri i kašike su bili od aluminioma. Hrana, priprema i kuvanje bili su na vrlo

niskom nivou i skoro bez hranljivosti. Pitam se da li bi išta ostalo za jelo ako bi krompiri i jabuke bili stvarno očišćeni od svakog kvara pre kuvanja.

Moja prva vrlo značajna dopunska hrana bile su sočne stabljike visoke i snažne trave nalik na ječam. Ta trava rasla je tu i tamo u pukotinama stenja i između krupnog kamenja. Za moje zatvorske prijatelje, 'Adventiste' i 'Muslimane', prehranbene nevolje bile su mnogo teže. Po samoj neizrečnoj milosti našeg Gospoda za svo vreme mog zatvoreništva ni jednom nisam bio bolestan. Ne sećam se čak ni lakše prehlade iako je bilo nevremena i hladnoće a zatvorska odeća vrlo nedovoljna. Mnogi osuđenici imali su sasvim drugačije iskustvo, a poneki nisu preživeli zatvor.

Za svakodnevni doručak dobijali smo oko pola kilograma tvrdog crnog hleba i neku crnu tečnost koja je podrugljivo nazivana 'kafa' iako nije bila ni u dalekom srodstvu sa stvarnom kafom. Na grubom 'jeziku' osuđenika 'kafa' je nazvana 'znoj crnih robova'... Posle nekog vremena navikao sam se na 'kafu' i nisam primećivao ma kakve teškoće za varenje ili zdravlje uopšte. Mislim da je hleb bio mnogo više nezdrav. Osuđenici su ga nazvali 'ciglja'. Za svoj doručak ja sam jeo malu količinu hleba natopljenog kafom. Ostali hleb sam držao u džepu da 'grickam' kad osetim preteranu glad da bih izdržao do sledećeg obroka. Ovo se pokazalo vrlo korisno: neki osuđenici po izgledu jači od mene ponekad su se onesvestili na poslu. Nije bio velik broj onesvešćenih...

Po završenom doručku imali smo malo vremena da žurno operemo zube i da se uvrstamo u stroj od četiri linije da bi nas stražari sproveli u pogone. U tom stroju su bili uvrstani skoro svi osuđenici zaposleni u prvoj smeni.

Hodanje u stroju otprilike tri do četiri kilometra dalo mi je još jednu mogućnost za molitvu; prilično duže vreme nego odlazak na doručak. Molitve i hvale Bogu za vreme hodanja u stroju zaštitile su moj sluh i um od zagađavanja razgovorima osuđenika; često odvratnim. Stražari su često opominjali osuđene: Tišina! Razgovor u stroju je zabranjen! Vrlo verovatno stražari nisu imali pojma koliko mi pomažu da se usredsredim na tok molitve... ali, sigurno su mi pomagali.

MOJ PRVI POSAO

Proizvodnja teraco ploča nije bila najteži posao za osuđene na Otoku. Bila je to jedna prostrana prostorija otvorena na dve strane za saobraćaj vozila sa dizalicama i za kretanje pokretnih 'viljuškara' za prenos velikog broja teških teraco ploča naslaganih na drvena postolja. U prostoriji su bile velike prese koje su pod pritiskom izrađivale ploče od mešavine mlevenog kamena i vezivnog 'maltera'. U jednom delu prostorije bile su velike naprave za glačanje gornje površine ploča. Prese i 'polirnice' su bile nepomične - pričvršćene za pod. Mašine nisu mogle da glačaju ivice ploča; to je rađeno ručno pomoću 'gladalice' od kamena oštne površine. Ja sam određen da radim u liniji između mašine za glačanje i mašine koja pakuje ploče na drvena postolja da budu spremne za prenos na brod.

Kad je ploča izašla iz prese na ivicama ploče zadržavao se stvrdnut cement koji je morao biti uklonjen da bi ploče bile spremne za ugrađivanje u teraco podove. Pred sobom sam imao deset naslaganih ploča i kako sam bio upućen, uzimao sam po dve ploče u jednu ruku i drugom rukom držao

‘gladalicu’. Trljao sam gladalicom ivice ploča dok nisam očistio cement da ivice budu glatke. Ploče sa uglačanim ivicama slagao sam na pokretnu traku za prenos u sledeći postupak. Radio sam naporno bez oklevanja, ali broj ploča koje čekaju na moju obradu je neprestano rastao, a osuđenici u sledećem delu proizvodnje bili su nedovoljno zaposleni. Bilo je jasno da nisam sposoban da radim toliko brzo koliko to radno mesto zahteva. Nastavio sam da radim koliko brzo sam mogao – još uvek sporo.

Uskoro je došao jedan stražar. O njegovom opasaču visila je palica od tvrde crne gume. Pošto je jedno vreme posmatrao moje napore i nesposobnost – udaljio se bez reči. Iznad te velike prostorije bio je gornji sprat sa kancelarijama ‘viših’ šefova i direktora. Stražar se vratio sa jednim od tih ‘viših’. Nisam hteo da otvoreno obraćam pažnju na tu dvojicu, ali sam ipak (kradom) primetio da me posmatraju, nešto tiho razgovaraju i drmkaju glavama kao da su vrlo zabrinuti za nešto. Udaljili su se bez i jedne reči sa mnom. Malo kasnije isti stražar se vratio sam i prišao sasvim blizu meni i sa vrlo osećajnim glasom zabrinutog brata ili bar prijatelja tiho me zapitao: Kako se osećaš? Pogledao sam ga sa osmehom iznenađenog i odgovorio: Vrlo dobro. Hvala vam. Okrenuo se i polako otišao dalje kao čovek sa teretom u srcu.

Šta se događa oko mene? Stražari ne razgovaraju sa osuđenima takvim glasom i načinom... Kratko vreme posle njegovog udaljavanja jedan od ‘najviših’ šefova se pojavio. Osećao sam da posmatra mene i da skoro svi osuđenici posmatraju njega. Pojava jednog od najodgovornijih šefova u njegovom skupom odelu u toj prašnjavao prostoriji možda znači nešto

posebno. Pošto je gledao moj rad za koji trenutak, šef je zatresao glavu i otišao. Ubrzo potom jedan osuđenik je došao i bez reči dograbio četiri ploče sa 'moje gomile' i za nekoliko sekundi ih 'izglačao' i poslao napred u sledeće odeljenje. U poređenju sa mnom on je bio džin vrlo snažnog stasa i mišića. Pod njegovim rukama ploče su skoro nestajale. On je pogledao levo i desno da bude siguran da nas ne posmatraju stražari i rekao mi prigušenim glasom: Ne budi lud! Ti se ubijaš na tom poslu! Oni tebi ne plaćaju! Kad sam obratio pažnju na njegovo 'glačanje' video sam da on ustvari ne mari da li je cement očišćen sa ivice. 'Prošetao' je svoju tešku gladalicu kao nešto vrlo lako napred, natrag po jednoj ivici, pa po drugoj, trećoj i četvrtoj. Četiri ploče u njegovim krupnim i jakim prstima bile su za trenutak 'gotove'. Nisam video da se obavljao ma kakav pregled kojim bi neko proverio kako su ploče izglačane. Nastavio sam da radim koliko sam mogao. Kad je mislio da nema opasnosti da ga neki stražar primeti, 'džin' bi uzeo tri puta po četiri ploče i bez ikakvog glačanja prebacio ih na stranu gotovih. Niko nije došao da nas ukorava za nemaran posao.

Tog dana uveče, posle 'večere' i brze 'posete' nužniku i umivaoniku, spustio sam se na postelju i istog trenutka prešao u 'Gospodnju trpezariju' da uživam u gozbi koja je trajala do prodornog znaka za ustajanje sledećeg jutra. Sve se nastavlja kao i prethodnog dana. 'Moj džin' dolazi mi u pomoć kadgod se nakupi desetak ploča pored mene. On i dalje veruje da sam ja 'lud'. Ali osećam da on nekako poštuje 'tog ludog vernika'... Tog dana jedan od moje Nazarenske braće, došao je kod mene na posao u kratku posetu – samo za trenutak. On je bio 'glavni krojač na Otoku i dobio je 'slobodu' da se kreće bez sprovođača i stražara; naravno za potrebe njegovog posla. Kad se

približio, zapitao me vrlo žalosnim glasom i licem: Kako si zemljače? Ne znam da li se stideo ili bojao da kaže: brate... Hvala Bogu, vrlo dobro, odgovorio sam i on se brzo udaljio. Nekako sam se navikavao na taj posao i nisam osećao koliko dana je već prošlo...

Došao je petak kada se druga smena službenika i straže vraća na Otok a istim brodom dosadašnja smena odlazi svojim porodicama ili kojekakvim provodima. Za mene sve se ponavljalo kao i prethodnih dana: ništa novo; ništa naročito. Samo u jednom trenutku kao da su skoro svi osuđenici zastali u poslu i u razgovoru. Oni su hteli da čuju galamu iz kancelarija na spratu. Glasan govor je dopirao do naših ušiju. Jedan od visokih šefova vikao je 'koliko ga grlo nosi': **Šta vi čekate? Hoćete da nam taj dečko umre na poslu i mi da budemo odgovorni?** Izgovarao je neke reči koje se obično ne izgovaraju u pristojnom društvu... Kad sam za trenutak preleteo pogledom po prostoriji, učinilo mi se da skoro svi osuđenici gledaju u mene. Ja nisam osećao da ja umirem. Nisam osećao skoro ništa; samo smirenost.

Subotni radni dan počeo je kao i svi prethodni te sedmice. Svi stražari, službenici, šefovi i direktori su bili manje poznati ili sasvim novi za mene. Većinu sam prvi put video te subote. I ovi su se ređali u posmatranju mog rada. Neki među njima izgledali su prilično zabrinuti. Pretpostavljam da su njihovi 'vršnjaci' iz one druge smene njih obavestili o jednom osuđeniku koji 'umire'... Još ako su im kazali da je (pola) Amerikanac, možda nije čudo da su bili zabrinuti. Kao da sam postao neka 'senzacija dana'. Svaki čas neko je stajao pored mog radnog mesta i posmatrao me. Kad sam ih pogledao i nasmešio se svaki je zatresao glavom i otišao...

Otprilike jedan sat ili malo više pre završetka smene primetio sam neki beli oblak nešto kao gusta magla uvlači se u teraco prostoriju; prvo samo na podu, a malo posle se prostor ispunjavao sve više i više. Uskoro sam video ostale ljude samo kao jedva primetne jako zamagljene senke. Onda se začulo tiho pevanje koje je postepeno postajalo sve glasnije i sve zanosnije. Tako divan hor nisam nikad čuo ni pre ni posle. Osećao sam se kao nošen na talasima savršene harmonije glasova. Više nisam čuo motore vozila, buku postrojenja ni razgovore ljudi. Samo nebeska harmonija zahvalnog i oduševljenog obožavanja u pesmi. Mislim da sam radio snažnije i brže nego ranije. Melodija u skladnom pevanju govorila je mnogo već sama po sebi, ali i reči su bile kao u knjizi Otkrivenja. Sve je bilo preko mogućnosti opisivanja kao da se Carstvo Slave spustilo na Otok. Kao da vreme nisam osećao.

Prodoran signal završetka smene dopro je do mojih ušiju i sve je prekinuo. Bez osećanja umora i gladi uključio sam se u stroj spreman da krene u logor – na večeru, prebrojavanje, pranje i spavanje. Još jedan dan se završava da ustupi mesto još jednoj Gospodnjoj gozbi. Ne sećam se uobičajenog hodanja u stroju... Možda sam još uvek bio u oblaku... Pre večere požurio sam da se obrijem. Čim sam pogledao u ogledalo jedno nepoznato lice me ulašilo iz ogledala pa sam malo ustuknuo natrag. Ogromne zelene i crvene oči samo što nisu ispale iz svojih duplji. Obrazi su nestali, a kosti ispod tanke kože na licu su bile izbočene kao u mrtvacu neki dan posle smrti. Ja jesam izgledao kao samrtnik; samo nisam ništa osećao: to je bilo zadržano izvan mog zapažanja. Naš Verni Spasitelj nosio je u Svom naručju i mene i sav teret. Nema nigde takvoga kao što je Bog naš.

PRVI DAN SASTANKA

Osvanula je moja prva Nedelja. Ne znam odakle potiče taj naziv prvog dana u sedmici, ali ne bi bio sasvim neznabožački kao u nekim drugim jezicima, ako se 'Ne dela' odnosi na svakodnevne telesne poslove. Naš Gospod čini dobra dela svaki dan i mi ga obožavamo u svemu što činimo za Njegovo zadovoljstvo. Posle doručka sklonio sam se iza spavaonice u očekivanju da ću videti kojeg od braće osuđenika. Ubrzo je jedan došao da me potraži. Prvi susret sa bratom u Hristu u zatvoru vrlo je uzbudljiv i osećajan. On me je odveo do skrovitog mesta u stenama i među krupnim kamenjem gde su se oni često sastajali u danima Sastanka. Pogled na šest mladih vernika – osuđenika – bio je za mene jedna krasna slika. Pozdravili smo se srdačnim bratskim zagrljajem i iskrenim željama Gospodnjih blagoslova. Njihov prvi sastanak sa mnom bio je prilika da podele njihovog iskustva sa novodošlim i da čuju najnovije vesti o svojim porodicama i zajednicama učenika po raznim mestima – naročito pojedinaca i grupa koje su lično poznavali i sa kojima su delili nezaboravne susrete i iskustva u vremenu pre dolaska u zatvor.

Odgovarali su na moja pitanja o njihovim radnim mestima i uslovima u grupama gde su bili raspoređeni. Samo dvojica su bili oženjeni; jedan je imao dve ćerke oko tri i četiri godine starosti, a drugi je imao malog sina – još odojče. Četvorica su bili još momci. Sa mnom zajedno bilo nas je sedam verujućih osuđenika.

Posle razmenjenih novosti razgovor nije bio tako živahan niti se

nadovezivao jedan na drugi tako brzo kao u početku. Onda sam ih zapitao da li imaju svaki svoje Sveto Pismo na svom jeziku. Svi su imali i Sveto pismo i knjigu pesama. Razgovor se obavljao na hrvatsko – srpskom jeziku. Njihovi porodični jezici bili su mađarski – jedna porodica, rumunski - jedna porodica, slovački - jedna porodica i četiri porodice hrvatsko srpskog jezika. Većina smo odrasli u mešovitom poreklu; većina roditelja bili su različite narodnosti. Razumeo sam od njih (moje braće - osuđenika) da u sadašnjem vremenu niko ne pokušava da zabrani čitanje ‘naših’ knjiga; čak ni pevanje ‘naših’ pesama nije bilo prekorevano niti kažnjavano. (Uskoro potom sam primetio različite stavove među službenicima i stražarima.)

Vreme je prolazilo neosetno i uskoro bi se mogao začuti znak za večeru i kraj našeg sastanka... Niko nije predložio ni pevanje ni čitanje... Zapitao sam kako često se sastaju i odgovorili su mi: Svakog Nedeljnog dana. Pitao sam kad su pevali zajedno poslednji put; odgovorili su: Pre neke tri sedmice. Na moje pitanje: Da li bi mogli nešto otpevati danas, odgovorili su: Pa da, možemo. Razišli smo se da donesemo knjige iz kofera (u spavaonicama). Bilo je vrlo ugodno vreme naših slavopoja Gospodu. Predložio sam da se ređamo: svaki neka predloži jednu pesmu da pevamo zajedno. Samo nekoliko minuta pre znaka za večeru pitao sam da li bi jedan među nama prineo molitvu zahvalnosti Bogu za radost i blagoslov pevanja u slavu Njemu, Vrednom srdačnog obožavanja. Jedan se prihvatio prinosa. Aliluja! Slava i hvala našem Gospodu: naš prvi dan zajedno bio je dobar uzdržljiv početak.

Ponedeljak ujutru bio je skoro ponavljanje prethodnih radnih dana, ali

nekako kao da sam bio malo jači. Moj 'snažni drug' – osuđenik radio je sa mnom i vreme je brzo prolazilo. Neki direktori su i dalje zastajali i posmatrali moj 'napredak', ili, možda su samo hteli da budu sigurni da ne umirem suviše brzo. Radio sam na tom radnom mestu još dva dana ali nikad više nisam iskusio nešto tako veličanstveno kao onaj oblak sa nebeskim slavopojima. Veličanstveno za mene – izgledalo je kao umiranje njima; više sam voleo 'moju' stranu od njihove; šta nam Gospod daje najbolje je za nas.

MOJE DRUGO RADNO MESTO

U sredu uveče, posle večere, dok je svaka grupa osuđenih stojala u stroju – u četiri reda – ispred svoje spavaonice čekajući stražare za prebrojavanje svih da bi (stražari) uporedili brojno stanje sa brojevima u njihovim podacima / knjigama, sobni starešina 'moje' grupe razdelio je nekoliko pisama osuđenima. Sva pisma su bila otvorena – proverena - od strane referenta. Potom je izvadio iz svog džepa belešku i glasno prozvao moje celo ime. „Posle završenog prebrojavanja pokupi sve svoje lične stvari i javi se sobnom starešini u četvorci!“ Bio sam premešten na posao u restoranu za stražare, osoblje i upravu zatvora. To je istovremeno značilo da ću se hraniti hranom skoro kao i službenici.

Sledećeg jutra išao sam na posao sa malom grupom koju je vodio blagajnik restorana. 'Moja' kancelarija bila je pored glavne zgrade restorana. Pred kancelarijom (kao i pred celim restoranom) prostirala se terasa popločana sličnim pločama kao one koje sam glačao na prvom poslu. Od same obale mora i vrlo uskog prostora pod obalnim stenama, terasa je bila odvojena

samo niskim zidom (mislim oko 60 cm visine). U vreme bure talasi bi zapljuskivali terasu preko zidića. Na udaljenosti od nekih pet - šest kilometara video sam neka druga ostrva; vidljiva kad je vreme bilo vedro – bez izmaglice.

Tog dana počeo sam da učim knjigovodstvo 'Službeničkog Restorana', 'Osuđeničkog Restorana' i 'Osuđeničke Kantine'. Osuđenički Restoran je posluživao zatvorski ručak za prvu smenu, zatvorsku večeru za drugu smenu i užinu u poluvremenu svake smene. Užina se sastojala od hleba, nekoliko tankih odrezaka jedne od tri vrste salame i nekog žutog sira. Piće je bilo soda-voda i jogurt spravljen od mleka u prahu. Osuđenici su plaćali užinu od 'svog osuđeničkog novca' koji je bio u nekim kuponima. Nisu svi osuđeni imali novac za užinu. Dva restorana i kantina značili su za početnika mnogo posla i duge časove u kancelariji.

Direktor restorana i šef kuhinje bili su novi, a ja, (knjigovođa, "osuđeni Dejan Jevremov" – po službenom potpunom imenu), bio sam najnoviji. Stariji osuđenici su pričali da su prethodni direktor i šef kuhinje bili u zatvoru a (verovatno u drugom nekom zatvoru) bio je i prethodni upravnik zatvora. Prethodni knjigovođa samo je premešten u drugi zatvor... Po službenom jeziku svi oni su bili odgovorni za neispravno rukovođenje restorana; po narodnom jeziku – za krađu namirnica.

Ova priča potpunije objašnjava zašto su mene držali u karantinu i na prvom poslu samo vrlo kratko vreme. Upravi je bio potreban jedan Hrišćanin na odgovornom položaju jer neki među njihovim 'vernim podanicima' bili su bez savesti... Prvi dan u restoranu radio sam ceo dan i nastavio posle

večere. Kad su svi osuđeni otišli u spavaonice i svi službenici u njihove sobe (njihov 'hotel'), isključio sam osvetljenje u kancelariji, povukao zavese ukraj i spustio se na kolena pored velikog pisaćeg stola na molitvu i hvalu našem Blagoslovenom Staratelju. Pod zvedanim svodom 'bogomolje', kakvu niko osim Večnog Tvorca, nikad nije nazidao, moji prinosi su se uznosili do prestola milosti našeg Cara nad carevima i Gospoda svim gospodarstvima.

Ko bi se mogao usuditi da takav život nazove trpljenjem? Zaključao sam kancelariju i u divnoj vedroj noći koračao sam prema spavaonicama pevajući od sveg srca i glasa našem Spasitelju za Njegovo divno staranje; prvi put čujno i ljudskom sluhu, ali bez slušalaca. Gospodnje gozbe nisu prestale u toku tih noći kad sam već postigao udobnost čitanja celog Svetog Pisma i radost neometanog glasnog pevanja skoro svake noći. Obilna blagodat i milost našeg Oca Nebeskog nastavila je te 'Carske gozbe' do kraja prve dve godine mog zatvoreništva. Tek u trećoj godini nisam se redovno budio ujutru sa svežim sećanjem skladnih pevanja, jasnog čitanja, usrdne molitve i hvale Bogu. Gospodnje gozbe bile su proređene sve više prema kraju treće godine dok nisu postale retki ali vrlo ugodni doživljaji zatvorskih noći.

Naši sastanci postali su vrlo redovni i ispunjeni čitanjem, molitvama i pevanjem. Moje vreme je bilo divno jer je naš Verni Staratelj nosio moju dušu kao malo dete u zagrljaju Njegove ljubavi svo to vreme. Pitam se koliko je bilo službenika i stažara koji su zavideli mojim radostima i blagoslovima... Neki među njima su otvoreno govorili o tome. Imajući redovnu međusobnu Zajednicu skoro svakog dana sastanka, život kroz

ostalih šest dana najčešće nije bio vrlo težak. Moje noćne 'proslave' u kancelariji i na putu do spavaonice bile su skoro redovni dodatni blagoslovi. Rojevi zvezda na nebeskom svodu javljali su mi Gospodnje obećanje našem ocu Avraamu o blagoslovima i umnožavanju Svetog Semena u Hristu.

Retke bure podsećale su naš naraštaj na Božiju silnu moć pokazanu Iliji u pećini. Skoro neprestani šumovi talasića samo nekoliko koraka dalje od kancelarije ne samo da su obnavljali sećanje na prolaz kroz Crveno More, nego su još i potvrđivali istinu da naš Spasitelj još uvek vodi Svoje iskupljene kroz ovaj svet do predvorja nebeske proslave. Da li bi iko nazvao takva iskustva trpljenjem ili stradanjem? Milost i dobrotu našeg Blagoslovenog Iskupitelja i Gospodara pratile su nas u sve dane našeg putovanja...

Blagosloveno je Ime Njegovo zanavek!

Zimsko vreme je obično bilo blago i samo nekoliko puta smo imali kiše u danu našeg sastanka. Kad bi se to dogodilo šetali bismo i razgovarali zajedno u jednoj nedovršenoj i napuštenoj zgradi. Kiša je tekla u malim mlazevima kroz pukotine tavanice, ali bilo je dovoljno mesta za šetnju između malih 'vodopada'. Često bi neko pismo od rodbine 'napolju' donelo radosne vesti koje smo međusobno delili kao 'slatkiše' posle redovne hrane.

TORTA, KOLAČI I UKOR BEZ REČI

Očekivanje posete bilo je uzbuđenje za sve a najviše za brata kome je poseta dolazila. Poseta je redovno donosila domaću hranu koju su posećeni radosno delili sa svom braćom. Tako je to bila dvostruka radost... Posećeni

brat i počašćena braća uživali su ugodni miris i ukus hrane pripremljene u našim porodicama i Zajednicama. Bila je to hrana sa ljubavlju i molitvama pripremljena i doneta na Otok da bude podeljena u bratoljublju.

Jednom su dva brata imali posetu u istom danu. Posle posete brat Slavko doneo je na mesto našeg sastanka vrlo ukrašenu tortu. Izgled je obećavao izvanredan ukus... Njegova supruga radila je u poslastičarnici pre udaje. Morao je biti velik napor da se sačuva oblik i izgled torte u dugom putovanju. Slavko je izgledao pomalo ponosan na umetnost svoje supruge i vrlo srdačno je želeo da tortu podeli sa svojom braćom. On je mogao zadržati slatkiš u svom koferu i nauživati se do sitosti – u samoći, ali on je želeo da podeli sa svima nama ljubaznost i trud ljubavi njegove supruge. Bila je vidljiva želja za uživanjem ukusa koji obećava sam izgled torte. Glad bi obuzela čak i pune stomake. Lica su bila radosna u očekivanju male gožbe.

Drugi brat, Marko, stigao je samo malo posle Slavka i doneo jednostavne i ugodne kolače da podeli sa nama. Markova porodica nije bila imućna, više ograničenog prihoda – naviknuta na štednju radi opstanka i zdravlja brojne dece. Ne znam sigurno, ali zamišljam da su braća u njihovoj mesnoj Zajednici pomogli Markovoj poseti u troškovima putovanja. Koristili smo poveću kutiju od kartona umesto stola. Torta je bila u ukrašenoj kutiji za poklone. Jednostavni kolači su bili u kesi od hartije. Mislim da nisu samo kolači bili jednostavni nego i sam brat Marko... On je jednostavno istresao kolače na tortu i oko nje u ukrašenu kutiju. Na nekim licima je bio izraz koji je pokazivao da su braća osetila ovo 'mešanje' slatkiša kao... nenameran

humor.

Slavko je bio otvoreno nezadovoljan takvim 'uvredljivim nepoštovanjem' nakićene torte koju je njegova supruga sa toliko pažnje i truda donela izdaleka. Sa licem punim negodovanja i pokretima srdnje pokupio je kolače i pustio ih na karton (naš sto) koji je bio skoro čist. Na licima braće videlo se protivljenje takvom ponašanju, ali ni jedan nije rekao ni jednu reč otvorene osude. Posle trenutka napregnutosti razgovor se polako vratio na skoro redovan način i ton – sa ugodnom lakoćom.

Svi osim Slavka uživali smo jednostavne kolače uz pohvale ukusu i male priče o sećanjima na slične kolače dok smo još bili kod kuće. Niko nije ni dirnuo tortu. Brat Slavko je podsticao svakog pojedinog: Poslužite se tortom! Jedan se izgovorio koliko 'mnogo' kolača je već pojeo... Drugi je zahvalio i dodao da je torta divna... Ali niko nije uzeo ni malo od torte. Uskoro se sastanak završio. Slavko je bio kao potučen; kao pokisao na hladnoj kiši. Ukor je bio bezglasen, ali njemu je morao biti vrlo glasan. Iako smo sledeće večer opet bili skupljeni oko istog 'stola' i kao 'složna braća' skoro dovršili tortu uz brojne pohvale i priznanja, sledećih nekoliko dana Slavko se osećao vrlo ponižen...; potom se oporavio. Slična 'nepogoda' nije se ponovila do kraja mog boravka u zatvoru.

Slavko i Marko su imena kojima sam zamenuo stvarna imena jer mislim da je jedan učesnik ove priče još uven u telu kao i članovi obe porodice i njihove rodbine; ne želim da povredim sećanja ili, možda, osećanja nekih koji su mogli čuti o tom iskustvu...

DVA PREGLEDA

Na kraju svakog meseca knjigovođa je bio obavezan da pregleda i popiše zalihe hrane i pića u oba restorana i u kantini. Podaci popisa zalihe bili su važni za mesečni obračun. U osuđeničkom restoranu poslovođa je bio Đorđe a imao je pomoćnika Stevana. Đorđe je bi Katolik, vrlo postojano častan čovek. Imao je dugogodišnju kaznu a na 'slobodi' je imao mater i sestru o kojima je retko kada pričao, a u tim retkim trenutcima sam osetio njegovo visoko poštovanje matere i privrženost sestri. Stevan je bio u zatvoru za isto krivično delo kao i ja. Njegova porodica na 'slobodi' je bila u veri takođe. Osuđenički restoran je bio poveća sala – baraka - sa stolovima za jelo u stajaćem stavu. Jedan deo sale bio je odeljen kao osrednja soba: tu je bila kancelarija i skladište sa jednim hladnjakom.

Đorđe se prema meni pokazivao kao prema prijatelju koga je vrlo poštovao; verovatno zato što je osećao da mu nastojim pomoći u poslu. Poznavao sam ga kao osobu vrlo žestoke naravi, ali mnogo obuzdan opasnostima života u zatvoru. Njegov narod je bio jedna manjina u toj zemlji i mnogo su stradali u tadašnjem uređenju. Jednom, po obavljenom popisu i obračunu bio sam za kratko vreme u njegovoj kancelariji. Iznad povećeg pisaćeg stola bio je na zidu jedan jednostavan ram sa slikom jedne američke glumice poznate nadaleko po svojoj razvratnosti i golotinji. Ovo je verovatno bila jedna od njenih najmanje nepristojnih slika: samo glava i vrat. Ne znam da li je Đorđe 'nasledio' tu sliku od prethodnog poslovođe restorana i samo je ostavio gde je bila pre njegovog dolaska, ili je on sam 'zaradio' tu sliku.

Kad je primetio moj duži nego letimičan pogled na sliku, zapitao me je: Lepa

žena? Nisam odgovorio na pitanje i dalje sam gledao u lice nesrećne ženske. Zapitao sam ga da li bi mi poklonio tu sliku. Odmah je odgovorio glasom i stavom dobrog prijatelja: Sigurno! Istog trenutka skinuo je ram sa zida, izvukao sliku i pružio meni. Moj brat Stevan je izgledao zaprepašćen. On mora da je imao mnogo bolje mišljenje o meni. Đorđe, zapitao sam poslovođu, Nije ti žao što si mi dao tu sliku? Ni malo, odgovorio je skoro vatreno stavljajući 'desnu ruku na srce'. Je'l to sad stvarno moja slika? Mogu da je koristim kako god ja želim? Đorđe je skoro vikao: Potpuno! Radi šta god hoćeš!

Zgužvao sam sliku i iskidao je u male komadiće. Đorđetovo lice i vrat pocrveneli su kao prepečeni suncem. Moj brat Stevan se sledio. Tuče među osuđenima nisu retke niti bezazlene... Sačekao sam malo dok se prirodna boja lica povratila Đorđetu; a onda sam mu polako reč po reč rekao kao bliskom drugu, tihim glasom: Đorđe, ti imaš mamu i sestru... Da li bi ti voleo da se one tako slikaju i da njihove slike vise po prostorijama ko zna kakvih ljudi? Odgovorio je skoro bez glasa ali jasnim odricanjem glavom: Nikako. Pa onda zašto trpiš takvu propalu dušu na zidu tvoje kancelarije? Nisam siguran da li mu se crvena boja počela vraćati u lice za trenutak, a onda mi je pružio ruku i sa zamagljenim očima gledao me pravo u lice i rekao: U pravu si. Hvala ti.

Do kraja mog rada u knjigovodstvu bili smo vrlo dobri drugovi.

Prošli su ti dani... Misli se ređaju i menjaju se mišljenja; i to bi mogao biti jedan važniji popis stanja i zalihe 'novog i starog' u mom životu i ponašanju. Mislim na pregledanje samog sebe...

2. Korinćanima – 13 glava: 5 Sami sebe okušajte jeste li u veri, sami sebe ogledajte. Ili ne poznajete sebe da je Isus Hristos u vama? Već ako da u čemu niste valjani.

Poslanica Jakovljeva – 4 glava: 10 Ponizite se pred Gospodom, i podignuće vas.

Ako bi Đorđe bio u položaju da nadgleda moj posao... Ako bih ja zavisio na neki način od njegovog zaključka o mom radu... Da li bih mu ja išta spomenuo o toj slici? Ako bih nešto i rekao, da li bi bilo poniznije rečeno? Ako bih bio niži, da li bih bio bliži njemu – potrebama njegove duše? Da li bih bio bliže primeru našeg Primera? Da li bi taj drugačiji način ophođenja prema blišnjemu bio makar malo više nalik na hrišćansko svedočanstvo pobožnog staranja za blišnjega kojega je Sam naš Gospod postavio u našu neposrednu blizinu da bismo mogli podeliti više od bogatstva Njegove blagodati sa njim, svojim blišnjim? Na koji način bih vernije poslužio svom Iskupitelju Koji je učinio tako mnogo za mene i Kome dugujem sve što imam i samog sebe. Ovo razmišljanje moglo bi se nazvati jedan važniji pregled zalihe u srcu i navikama.

JEDNA MRAČNA NOĆ POSTALA JE NAJBLISTAVIJA

Većina stražara bili su jedva pismeni u hrvatskom jeziku; a tako i mnogi osuđenici. Među osuđenima bilo je i takvih koji su bili vrlo sposobni i brzi da zbune neuke stražare. Mali broj osuđenih imali su više obrazovanje nego službenici na najodgovornijim položajima osim dva medicinska doktora.

Večernje prebrojavanje je bilo deo svakodnevnog rasporeda i obaveza. Svi osuđeni su uvrstani u četiri linije ispred svoje spavaonice. Dva do četiri stražara bi prolazili pored strojeva i prebrojavali sve osuđene. Brojno stanje bi uporedili sa podacima u njihovim knjigama. Često bi jedno prebrojavanje bilo dovoljno: podaci i stvarno stanje bi se slagali. Ponekad su morali nazvati telefonom pogonske šefove da zahtevaju ponovno prebrojavanje radnika u drugoj (noćnoj) smeni. Brojno stanje u zatvoru mora da se slaže sa podacima u knjigama; ili će nastati uzbuna.

Jedna hladna i kišna zimska noć kao iglama nas je tukla dok smo stajali u stroju. Drhtali smo mokri do kože. Pored mene je stajao moj (hrišćanski) brat Stevan. Stražari su kasnili... Čekanje po takvom vremenu može da izgleda mnogo duže nego što je u stvarnosti. Konačno, dva stražara prolaze i prebrojavaju... Ubrzo se vraćaju u svoju kancelariju: brojevi im se ne slažu. Zvučni znak za spavanje je odložen. Ledene igle i drhtanje se nastavlja. Pobune osuđenih i zatvorski neredi mogu da budu vrlo opasni. Kad su prolazili stražari malo kasnije bilo ih je četvorica – ne samo dvojica. Brojno stanje se još uvek ne slaže. Osuđenici gnjevno gundaju. Psovanje postaje odvratnije svakog trenutka. Kad bih mogao da ih ne čujem...

Počinjem bezglasnu molitvu... *Nebeski Oče ljubavi i blagodati, znam da naš Spasitelj trpi i podnosi sa nama zajedno...; i više od nas, jer je Tvoja velika ljubav u Njemu. Daruj nam više svesnosti prisustva našeg Iskupitelja...*

Prestao sam da drhtim! Ne osećam više hladnoću. Noć je zablistala više nego najsjajnija mesečina! Stenovite strmine ispred i iza nas su zasjale kao uglačano srebro. Ledena kiša ne udara po meni? Ali... ja sam još uvek u

stroju; još uvek na zemlji... Moj brat Stevan još uvek podnoseći i nevrete i ljutinu osuđenih, pratio je pet stražara u prolazu kako prebrojavaju još jednom – četvrti put. Stevan je pogledao na mene i primetio nešto neobično: Tebi nije hladno? Zapitao me je. Uzdržavajući suze radosti odgovorio sam mu: Stevane, sve stene oko nas blistaju kao uglačano srebro! “Ah!” uzdahnio je uzbuđeno i istog trenutka bio je premešten iz ledene kišne oluje – pod krila našeg Blagoslovenog Pastira; Pastira iskupljenog stada.

Stražari prolaze – natrag – prema njihovoj kancelariji; izgledaju malo smireniji ali žure. Nekoliko minuta potom čujemo zvučni znak: Posle svega, brojevi se slažu; dozvoljeno nam je da se spremamo za spavanje. Moja radost u iskustvu tog večera nastavlja se i dalje... *2. Korinćanima, glava 4, stih 17: Jer naša laka sadašnja briga donosi nam večnu i od svega pretežniju slavu. 18 Nama koji ne gledamo na ovo što se vidi, nego na ono što se ne vidi; jer je ovo što se vidi, za vreme, a ono što se ne vidi, večno.*

NEOČEKIVANA POSETA

Nepotpuno je moje sećanje na tačne datume nekih iskustava, ali mnoge pojedinosti su ostale sveže; vraćaju mi se kao nezaboravna osećanja... Mislim da je to bilo pri kraju druge godine... Nisam znao kako se odvija priprema mojih roditelja (sa dva najmlađa brata) da se presele u Ohio – SAD. Već jedno vreme nisam dobio pismo od moje porodice pa nisam bio siguran da li su još u ‘starom kraju’ ili su već u Americi.

Jednog Dana bili smo opet na našem sastanku među stenama i velikom kamenju kad je jedan 'običan' osuđenik (nije bio u veri) stigao do nas prilično zadihan i rekao meni: DeJane, požuri u stražarsku kancelariju; imaš posetu! Pohitao sam u kancelariju. Kakvo iznenađenje! Čekam pismo i dobijem posetu! Stražar je telefonirao svom drugu na izlazu iz logora i poslao me u posetnu zgradu pored malog pristaništa. Mislio sam ko bi mogao biti moja poseta... Žurno sam koračao prema zgradi i odmah se prijavio stražaru obezbeđenja. Jedan stražar sproveo me je do jedne male sobe za posetu gde me je čekao moj otac. Samo dve godine posle našeg rastanka izgledao mi je mnogo godina stariji.

Kosa mu je bila bela a leđa više pognuta. Ruke, koje su radile mnoge duge godine često burnih i opasnih vremena da ishrani svoju suprugu i osmoro dece, bile su još uvek snažne a u hodanju je bio hitar - bez nesigurnosti. Sav njegov život je bio usredsređen na njegovu porodicu i na zanat kojim je privređivao za sve naše potrebe. Nisam siguran šta je bila najveća tegoba njegovog uma i srca: na jednoj strani gledao je svoje odrasle sinove kako jedan za drugim ostavljaju roditelje i odlaze daleko u nepoznat svet; na drugoj strani on sam sa suprugom i dvoje najmlađih napušta uhodano poslovanje u svom zanatu, rastaje se od svoje braće u Zajednici i ostavlja jednog sina u zatvoru u 'starom kraju' pod socijalističkom diktaturom. Razgovarali smo... Ni malo nisam bio dostojan da sa mnom razgovara i da me posmatra kao nekakvog 'sveca' ili 'hrabrog svedoka' ali nekako nisam znao kako da mu to objasnim... Možda je **njemu** to gledanje trebalo...; ne znam...

Ispričao mi je da je sve spremno za njega, našu mater i dvojicu najmlađih da polete u rodnu državu naše matere – u Ohio, SAD. Bio je zahvalan za uspešnu prodaju svega u njihovoj ograničenoj nekretnini, njegovih mašina, alata i materijala. Imali su uplaćene ulaznice u avion, sedišta ‘obezbeđena’ i datum poletanja potvrđen. Ovo je bio poslednji put da se vidim licem k’licu... Ako se opet sastanemo, to bi moglo biti na drugoj strani Atlantika, ili, daleko iznad svih rastajanja, uzdaha, tereta i suza – u Predelima večnog obožavanja našeg Boga, Stvoritelja i Jagnjeta Božijeg, našeg Spasitelja.

Kratko vreme posete brzo je prošlo. Naš prvi sastanak u zatvoru i poslednji susret na istočnoj strani Atlantika bio je završen. Rastajemo se zagrljajem i pozdravnim izrazima koji su više kao molitve našem Bogu ljubavi i vernog staranja za sve Svoje. Upućujemo pozdrave mira i uzdanja u Gospoda vernicima u ‘starom’ mestu i svima preko ‘velikog mora’. Želja mog oca da još jednom vidi, možda poslednji put u svom zemaljskom putovanju, jedno od svoje osmoro dece, bila mu je darovana i – sada – ostvarena... Hvala i slava našem Gospodu. Njegova milost i dobrota prati nas u sve dane.

Otišao je na dugački crni brod sa belim imenom IZVOR, koji će ga vratiti u Rijeku. Požurio sam u ‘moju’ kancelariju u Restoranu odakle sam mogao da ga vidim na lađi. Ja sam mahao njemu; on je mahao meni dok je brod polako plovio prema izlazu iz malog pristaništa. Kad je bio na otvorenom moru, brod se okrenuo oko stotinu stepeni da se usmeri prema Rijeci. Video sam ga kad je trčao prema zadnjem delu lađe da bismo videli jedan drugoga još samo malo duže. U toj udaljenosti ne verujem da bih mogao čuti njegove korake po metalnoj palubi nosača vode, ali u mojim

osećanjima koraci starijeg čoveka u trčanju začuli su se kao prve grudve zemlje koje padaju na poklopac mrtvačkog sanduka da brzo uklone od ljudskih pogleda posmrtnu ostatku nekoga ko više nije među nama.

Mislim da je u to vreme naš rastanak bio bolniji za njega nego za mene... U zatvorenoj kancelariji mogao sam slobodno da isplačem osećaje svog srca našem Utešitelju Koji nas ljubi i saoseća sa Svojima. Danas sam sedamdeset i osam godina star i naše ćerke i unučad su tako daleko... Sad (mislim) mogu više da saosećam sa bolom i teretom svog oca u tom davno prošlom vremenu. Sad je moj red. Volja Božija neka bude. Možemo li izbrojati ili izmeriti blagoslove u očekivanju ispunjenja blagoslovenog nadanja večne slave kad On Sam u potpunosti nagradi sve što je On Sam učinio u našem zemaljskom putovanju?

STELLA ALEXANDER

Šesnaestog septembra 1963. godine, samo nedelju dana pre mog odlaska u vojsku, vrlo mlada ćerka verujućih roditelja iz Beograda došla je u posetu kod nas kući. Sa njom je bila jedna gospođa iz Engleske čije ime je bilo Stella Alexander. Mlada devojka je bila kao vodič u putovanju Stelle. Stella je vozila mali Volkswagen auto sa stranom tablicom i nalepnicom "D", što znači vozilo i korisnik vozila su pod međunarodnom zaštitom diplomatske službe. Ona je radila za Međunarodno Pomilovanje (Amnesty International), jedno odeljenje Ujedinjenih Nacija. U Jugoslaviji Stella je prikupljala podatke posećujući porodice miroljubivih političkih i verskih osuđenika.

U to vreme samo nekoliko reči engleskog jezika su se zadržale u mom sećanju i nešto više sam pamtio na nemačkom jeziku. Neki od nedavno otpuštenih osuđenika takođe su bili u poseti kod nas tog poslednjeg Nedeljnog dana. Neki među njima izgleda da su znali malo engleski. Stelin vodić je učila engleski u školi. Bio je to vrlo ograničen razgovor – više kao uspostavljanje veze – kao povezivanje. Oko deset godina posle te posete Živeo sam u Akronu (država Ohio) tada već sa svojom suprugom i naše tri ćerkice, kad je Stella došla da nas poseti. Ona je želela da vidi kako se snalaze u Americi neki njeni 'štićenici' pošto su pušteni iz zatvora i izvukli se nekako iz Jugoslavije. Vreme njene posete bilo je vreme kada bih bio pušten iz zatvora ako bih ostao u zatvoru punih deset godina – prema osudi vojnog suda u Skoplju.

U prvoj polovini prve godine mog zatvoreništva američki predsednik J. F. Kennedy je bio ubijen pred kraj četvrte godine njegovog predsedništva, pa je pod-predsednik L. Johnson postao novi predsednik. L. Johnson je otpočeo politički program 'Najpovlašćenije Nacije'. Po tom programu svaka nacija bi mogla da ište od SAD dugoročni zajam sa niskim interesom ako bi se kvalifikovala uspostavljanjem zakona u svojoj državi koji bi unapredili – olakšali uslove života miroljubivih političkih i verskih osuđenika. Ti zakoni bi ublažili komunističku tiraniju. Takav preduslov bi znatno poboljšao postupak prema hrišćanskim osuđenicima.

U toku političkih razgovora američkih i jugoslovenskih predstavnika, jedna američka delegacija posetila je Beograd. Pripremljen je javni sastanak dve delegacije koji je sniman televizijskim kamerama za svetsku javnost. Obe

strane izrazile su zadovoljstvo ostvarenim napretkom i spremnošću da potpišu istorijski sporazum koji Jugoslaviju proglašava 'najpovlašćenijom nacijom' (za Ameriku). Jugoslovenska delegacija održala je govor o "ustavnim pravima u državi – za sve stanovnike da veruju, govore i žive po svojoj veroispovesti. To su prava i sloboda svih stanovnika socijalističke Jugoslavije".

Kad je bilo naznačeno vreme za pitanja novinara i prisutnih slušalaca, Stella je zatražila i dobila priliku da prikaže neke od njenih podataka. Pročitala je u pojedinostima imena, godine starosti, dužinu trajanja kazne i razlog osude... Zamišljam da je to bila 'bomba' u lice socijalističkih vlastodržaca koji su neprestano prikazivali lažno stanje i uslove stvarnosti u svojim područjima. Američki predstavnik izrazio je 'dobru volju' da 'dozvoli' više vremena Jugoslovenskoj vladi da stvarno stanje dovede u sklad sa zahtevima programa 'Najpovlašćenije Nacije'. Sporazum o zajmovima morao je da čeka...

U trećoj godini u zatvoru ja sam primio službeno rešenje: Odlukom vlade presuda (J. Dejana) na deset godina zatvora smanjuje se na pet godina. Neki moji drugovi odmah su otpušteni a ostali su dobili rešenja slična kao i ja. Stella je bila potomak jedne grupe Kvekera, ali njen spoljni izgled nije pokazivao ništa od njihove prošlosti.

SKRAĆENO VREME ZATVORA I NEKE NOVE ZAMISLI

Moja braća (po telu) i vernici koji su uspeali da se presele u SAD imali su

brojna neslaganja sa vernicima koji su se preselili u prethodnim decenijama - pre 'mog' naraštaja. Mislio sam da se priključim svom naraštaju doseljenika u Americi i da im pomažem nekoliko godina da ostvare red i uređenje u svojim zajednicama u skladu sa svojim razumevanjem Svetog Pisma. To bi mi (po mom tadašnjem mišljenju) omogućilo da sakupim nešto novca i otpočnem 'novi početak' u 'starom kraju'.

Želeo sam da nabavim knjigu za samostalno učenje engleskog jezika i da dobijem drugi posao koji bi mi omogućio više privatnog vremena za učenje. Poseta jednom od 'naših' osuđenika donela je knjigu: Engleski u Sto Lekcija. Izvanredno dobra knjiga! Moja rodbina (verujućih) u Novom Sadu uložili su trud i novac da knjigu dostave posetiocima koji su bili marljivi da tu knjigu donesu na Otok. Jedan drugi posetilac doneo je paket hrane i slatkiša za mene. Pošto je taj brat bio pre te posete i sam osuđenik na Otoku a nije bio na spisku moje najbliže rodbine, bilo nam je dozvoljeno samo kratko rukovanje i nekoliko reči pozdrava – samo nekoliko sekundi. Tih nekoliko reči koje smo razmenili sadržale su bogatstvo jedne propovedi: Pozdrav dragi brate! Gospod neka te blagoslovi i sačuva za Carstvo Nebesko! Pozdravljaju te sva braća i sestre.

Posetilac je bio odmah sproveden u čekaonicu a mene su ostavili sa stražarom koji će da pregleda moj paket. Među raznim poželjnim i vrednim stvarima nalazila se i jedna mala knjiga: džepni Novi Zavet (na engleskom jeziku). Takvu malu knjigu dele regrutima na ispraćaju neke verske grupe u SAD. Stražar je uzeo knjižicu i ležerno prelistavao. Sa svojim vrlo ograničenim obrazovanjem, taj stražar nije mogao misliti koliko ta knjižica

znači za mene. Zamišljam da je on mislio: ta knjiga je neki rečnik. Pa, u izvesnom smislu i bila je. Žurio sam u logor željan da otvorim knjigu – prvi put na engleskom jeziku! U to vreme bio sam u prvom delu mog učenja engleskog jezika i želeo sam da proverim ako već mogu bar nešto da razumem.

Čim sam zaključao slatkiše u moj kofer, otišao sam u zaklonjeno mesto među stenama, izvadio sam knjigu iz džepa i otvorio je. Pogled mi je pao na dvadeset i peti stih sedamnaeste glave Jevanđelja po Jovanu: *O righteous Father... (O Oče pravedni)...* Istog trenutka začuo sam dolazak nekoga – u blizini i odmah sam vratio knjigu u džep. Razumeo sam! Te tri reči sam razumeo! Radosni blagoslov oblio mi je dušu. Zašto je taj trenutak bio toliko uzvišen, tako sjajan kao prisustvo Gospodnje? Stvarno ne mogu da objasnim. Posle toliko godina još uvek je uzbudljivo sećanje na taj trenutak i razmišljanje o tom iskustvu. Od tog dana – nadalje – kad nisam bio siguran u značenje Karadžićevog prevoda Novog Zaveta, upoređivao bih reči oba prevoda. Bila je to velika pomoć. A sad, šta bi mogao biti moj novi posao i kako da se ‘dovučem’ do njega?

ŠTA NE MOGU JA, NAŠ GOSPOD MOŽE

Matej – 19 glava 26: Bogu je sve moguće.

Razmišljao sam: Biću još uvek u godimana ‘vojnih obveznika’ ako stignem u SAD posle samo pet godina na ostrvu. Moja braća (po telu) obavestili su me da američki vojni zakoni omogućavaju vernicima da ‘služe u neboračkim

poslovima'. Imao sam neke sumnje i neka pitanja o nekim američkim 'povlasticama' i građanskim 'slobodama', ali moram čekati za jasniji uvid u njihove zakone i postupke dok se ne nađem u tom položaju – ako se to ikad dogodi.

Pa, sad, razmišljao sam, moglo bi mi biti korisno ako bih stekao neko znanje, obrazovanje i iskustvo u lekarskoj struci: prva pomoć, razne zaštite i odbrane od zaraze, vojnih otrova i raznih napada... Mislio sam kako bih mogao dobiti posao u zatvorskoj bolnici... ili bolničkoj laboratoriji... Zaključio sam da su mi neophodno potrebne molitve Bogu da me vodi, štiti i ispravlja u mojim molitvama, željama, namerama i planovima.

Svake subote na Otoku su se smenjivala dva lekara (doktora) koji su bili deo grupe najviših službenika zatvora. Jednu sedmicu je radio jedan a drugi je bio 'kod kuće'. Sledeću sedmicu drugi je radio na Otoku a prvi je bio 'kod kuće'. Ja nisam nikad potrebovao lekarsku pomoć i nisam poznavao ni jednog doktora. Sastavljanje podataka za svakog novodošlog osuđenika radili su stariji osuđenici i samo retke – ozbiljne zdravstvene slučajeve razgledali su lekari lično. Jednog dana sam radio u kancelariji knjigovodstva kao i obično... Primetio sam nepoznatog službenika: ležao je na terasi ispred kancelarije – malo postrani; sunčao se. Nekako sav njegov izgled – pojava - nisu mi davali utisak tipičnog zatvorskog osoblja ma kojeg položaja. Imao je izgled i ponašanje obrazovane osobe. Na moje pitanje Ko je to, konobari su mi odgovorili tišijim glasom: To je doktor... Jedan od dvojice lekara.

Dan je bio žestok: sunce je žeglo... Ako bih mu doneo čašu hladne vode..., možda bi to bio pogodan prvi korak ka upoznavanju i začetak

blagonaklonosti... Ne tražena ljubaznost jednog osuđenog prema jednom od najviših službenika zatvora mogla bi lako da pokrene vrlo nepovoljan uzvrat...; ili da začne neke sumnje u dobronamernost... Pokušaću ipak. Doktor je ležao ispružen i lice mu je bilo okrenuto na levu stranu. Polako sam prišao sa njegove desne strane i spustio čašu vode sa kockama leda blizu njegove glave. Vrlo oprezno sam se udaljio. Nisam primetio da se on i najmanje pokrenuo. Iza zavesu u knjigovodstvu pažljivo sam pratio da vidim kako će se moj pokušaj pokazati...

Posle kraćeg vremena on je okrenuo glavu na desno i ugledao čašu vode sa kockama leda spolja 'oznojanu'. Meni je izgledala kao kakva reklama pijaće vode. On je podigao glavu – i dalje ležeći – i gledao okolo kao da se pitao ko mu je to ponudio. On nije mogao da me vidi iza zavesu... Polako je uzeo čašu i pažljivo tek malo srknuo hladnu vodu. Sledećeg trenutka ispio je vodu i nastavio sunčanje. Kad je otišao u kabinu da se obuče, ja sam brzo vratio praznu čašu u restoransku praonicu suđa i pribora. Posle nekoliko dana ponovio sam sličan pokušaj. Prvu subotu posle mojih 'osveženja' lekar je došao u kancelariju da overi kupone za obroke koje neće koristiti sledeće sedmice, da bi dobio novac natrag ili da bi ih zamenuo za nove kupone sledećeg meseca. Mislio sam: Sad je trenutak... Pokušaću. Pitao sam ga da li bi ga zanimalo da mi da posao u bolnici... Pogledao me vrlo pronicljivo i zapitao polako: Jesi li ti taj... koji mi je donosio hladnu vodu? Nisam ništa odgovorio rečima, ali sam se nasmešio u znak priznanja. On se takođe nasmešio i nastavio: Mislio sam da mora biti nekog razloga... Sačekaj; vidićemo.

Pretpostavljam da je razgovarao sa drugim doktorom kasnije tog dana kad su se sastali između stizanja i odlaska lađe koja donosi sledeću smenu i odnosi smenu koja je istekla. Zaključio sam da je vreme od stizanja do polaska broda bilo upotrebljeno za njihove sastanke, sporazume i planove. Kratko vreme potom bio sam premešten u bolnicu da budem učenik u laboratoriji. Ja mislim da je bolnica bila najpoželjnije radno mesto za osuđenike. Dozvoljeno mi je slobodno kretanje za potrebe mog posla. Spavao sam u sobi sa još jednim 'nepušačem' koji je bio zubarski učenik. On je bio miroljubiv mladić i isto toliko zubar koliko sam ja bio laborant. Brzo smo se sprijateljili i tajno slušali 'Glas Amerike' u kancelariji njegovog šefa. Pošto je zubar bio jedini, on je jednu sedmicu bio na Otoku a drugu sedmicu kod kuće – u Rijeci. Zubar je bio godinama osuđenik (ja mislim politički). Kad mu je kazna istekla nije više bio mlad čovek...; ostao je u zatvoru da radi kao službenik – zubar.

Zamišljam da je bolnica u prošlosti bila namenjena za osoblje zatvora jer je nazidana na vrlo odabranom vrhu jednog brega sa blagim padinama i bili su uključeni uređaji koji su suviše dobro bili uređeni da bi bili korišćeni za jugoslovenske osuđenike. U 'moje' vreme ti delovi su bili sasvim zapušteni i sudeći po izgledu već mnogo godina nisu korišćeni. Cela bolnica je bila u zanemarenom stanju, ali zgrade sa bolesničkim spavaonicama, kancelarije i lekarske ordinacije nisu prokisivale i brave u vratima su bile upotrebljive. Bolesničke zgrade su bile vrlo jednostavne. Duž prednje strane bio je otvoren hodnik (pod krovom) i posebna vrata za svaku sobu. Na oba kraja zgrade bila je po jedna bolničarska soba za malu zalihu bolničkog materijala. U 'moje' vreme sav materijal, a naročito alkohol čuvan je u laboratoriji. Svi

prozori na tim zgradama bili su na zadnjoj strani. Duž svih zgrada sa bolesničkim sobama (ispod prozora – na zadnjoj strani) bio je prolaz oko jedan metar širine. Tlo tog prolaza bilo je pokriveno krupnim kamenjem – tri do pet santimetara komad – po kojem je bilo nemoguće hodati nečujno. Tokom vremena trava je urasla među kamenje i ta nekadašnja uloga kamenja je 'izbledela'.

Nužnici su bili na jednom kraju zgrade ili na oba kraja dužih zgrada. Neki nužnici su još bili upotrebljivi. Nisu postojala kupatila – tuševi. Sve zgrade su bile u oronulom stanju – zapuštene. Spavaća soba koju sam delio sa 'zubarom' bila je takođe zapuštena ali mnogo ugodnija nego spavaonice u logoru. Nikad više nisam 'hranio' stenice. Naš prozor sa mrežom protiv komaraca bio je okrenut prema voćnjaku, Krov nije nikad prokisivao u naše vreme iako je deo maltera na tavanici davno otpao i videle su se gole daske između kojih su ponekad dolazile bube. Pod je bio pokriven teraco pločama. Brava i ključ u vratima su bili upotrebljivi. Voćnjak je bio takođe zapušten, ali još uvek je bilo voćki koje su rađale plodove višanja, trešanja, badema i nekih šljiva. To je bila odlična pomoć ishrani. Retko sam viđao druge osuđenike da koriste tu veliku prednost.

Na jednom nižem bregu – blagoj padini – bile su kamene bašte: stepenaste trake zemlje ozidane kamenim zidom na nižoj strani. U tim baštama su bile neprohodne mreže kupine i vinove loze. Bilo je teško ubirati plodove u tim mrežama, ali ja nisam bio obeshrabren jer sveže voće, makar i kiselo, smatrao sam vrlo korisnim. Iako je održavanje voćnjaka i tih bašti davno prekinuto, za jednog osuđenika uvek budnog prema mogućnostima

prirodne hrane, kao što sam bio ja, bilo je mnogo voća dobar deo godine. Sočne stabljike visoke trave nalik na ječam bile su još uvek zdrav dodatak ishrani. Deo mog posla u bolnici bilo je skladište pojačane hrane za posebne bolesnike. Sa odobrenjem oba doktora tamo sam držao i hranu koju nam je Hrišćanska poseta donela.

Stvorenja koja sam viđao na Otoku bili su galebovi, kobci, kumrije, laste, vrapci, noćne ptice i slepi miševi, pacovi, miševi i mnoge vrste malih ptičica. Mali gušteri su bili u velikom broju. Samo jednom sam video jednu škorpiju. Bila je tačno iznad moje glave na tavanici. Verujem da me je zato naš Gospod probudio usred noći. Jednostavna sobna metla sredila je škorpiju i ja sam mirno nastavio spavanje. Jednom samo video sam malu ali poznatu vrlo otrovnu zmiju koju u Primorju nazivaju Poskok. Po pričanju osoblja ta zmija se sklopča i skoči visoko, omota se oko ruke ili noge žrtve i odmah ujeda svojim otrovnim ujedom. Osuđenici koji su radili na Otoku i na delovima zatvora izvan Otoka uspeali su da donesu mačke da bi imali neku domaću životinju i da smanje broj miševa.

Posao i odmor u bolnici bio je raskošan u poređenju sa životom i spavanjem u logoru. Kadgod sam imao priliku da budem slobodan od mojih zatvorskih obaveza, bar jedno od skrovitih 'privatnih mesta' oko bolnice bilo je slobodno za molitvu, čitanje, telesne vežbe i učenje engleskog jezika. Nedeljnim danom redovno sam išao na sastanak sa braćom. Koristio sam povoljne okolnosti da učinim neke usluge (osim obaveza) stražarima, mnogim osuđenicima, a naročito doktorima da bih imao više izgleda za njihovu dobru volju prema mojim redovnim sastancima u logoru. Verujem

da je moj način bio uspešan: naš Gospod se starato za mene u svim potrebama.

U laboratoriji je bilo mnogo posla. Svi novi osuđeni dovođeni su iz karantina u laboratoriju da od njih uzmem materijal za preglede (pretrage / analize) potrebne za unošenje njihovih podataka u kartoteku i za osiguranje da se zarazne bolesti ne prenose na ostale osuđene, a naročito da se sačuva straža i osoblje. Posebna pažnja je obraćana na sifilis, gonoreju, crve, tuberkulozu i napadne umne poremećaje. Redovno stizanje karantinaca pomagalo mi je da naučim više o čitanju lica i da pogodim koji su lopovi, koji su ubice, a koji su politički ili verski osuđeni. Kad bi među novodošlima bio jedan Hrišćanin, imao sam radost da ga pozovem u radnu sobu laboratorije gde je ostalima bio zabranjen ulaz. Tamo smo mogli privatno da podelimo uobičajeni bratski pozdrav, da čujem novosti “s’polja” i da kažem bratu: Braća u logoru te pozdravljaju i željno čekaju da te vide u ‘našoj maloj Crkvi’. Dodatna radost je bila na sledećem sastanku da iznesem pozdrav novodošlog ostalima koji su ga željno čekali; naročito kad su neki bili iz iste porodice.

Kad sam imao prilike govorio sam sa šefovima, doktorima i ponekad sa referentima grupa, gde su poslovi bili lakši, manje nezdravi i čistiji, dok je novodošli još bio u karantinu. Ponekad bi doktor pitao mene da li očekujem nekog ‘od tih mojih’: treba mu neko kome može verovati da neće krasti i prodavati alkohol. Kadgod je neki brat dobio poželjno radno mesto, moje zahvalne molitve uznosile su se do trona milosti. Moje vreme na Otoku bilo je jedan dugačak ‘godišnji odmor’ sa mnogo radosti i mnogim otkrivenjima

od Gospoda; iako su moje noćne Gospodnje gozbe bile sve ređe.

MOJ PREKRŠAJ

Nekim danima radio sam duge sate... Drugim danima imao sam prilično vremena za učenje engleskog jezika. Često je najveći posao bio subotom kad su karantinci dolazili na pregled. Većinom su novi stizali na Otok istim brodom koji je donosio novu smenu osoblja – u petak prepodne. Sledeći dan – u subotu - došli bi kod mene. U logoru je subotom bilo najviše zabavnih programa: televizija, bioskop, sportovi i neke dramske priredbe koje su osuđeni pripremali u nadi da će dobiti neke povlastice ako bi njihov referent ocenio njihovo 'izvođenje' kao uspešno. Osuđenici u bolnici želeli su da posećuju logor i zabave u subotu. Te okolnosti su doprinele lakom sporazumu starijeg laboranta sa mnom: ja sam želeo da posetim logor u nedeljni dan: da budem na sastanku, a on je želeo da bude 'slobodan' subotom. Iako je često bilo mnogo posla subotom, u očekivanju sastanka sledeći dan, radio sam voljno i radosno; ponekad suviše radosno za propise Otoka.

Jedne divne sunčane subote pošto je stražar sve osuđene iz bolnice odveo na zabave, a karantinci već vraćeni u karantin, ostao sam ja jedan da u miru obavim moj obimni posao za nove u kartoteci. Otvorio sam širom veliki prozor i uživao ugodan primorski vazduh. Tišina je bila tako ugodna: samo pesma malih ptičica se čula sa svih strana. Jedno vreme sam radio u tišini. Onda sam počeo pevušiti bez reči neke umilne pesme. Pesa je bila divna, dan je bio krasan, milo mi je bilo da vidim braću sledeći dan i moj glas se

‘zahukavao’ sve više. Sasvim je razumljiva naša potreba da za sva divna iskustva želimo od srca da hvalimo našeg Stvoritelja i Spasitelja Koji je sve tako divno stvorio i uredio.

Da bih još više uživao svežinu povetarca sa mora, otvorio sam širom vrata i na radnoj sobi i na čekaonici. Ja sam radio u radnoj sobi sa instrumentima, centrifugom i mikroskopom. Bio sam leđima okrenut prema vratima. Samo nekoliko minuta sam pustio ‘srcu na volju’ i moj glas se razlegao po padinama oko bolnice. Oduševljenje me tako ponelo da nisam osećao koliko dugo niti brinuo koliko glasno je moje pevanje bilo. Primetio sam kao neku senku u prolazu od vrata do prozora... Pošto sam primetio suviše kasno, osećao sam da bi nagli prekid mog pevanja bio kao otvoreno ‘priznanje krivice’. Kao da nisam primetio priliku pored prozora nastavio sam pevanje do kraja tog stiha pesme; samo poslednje reči na kraju melodije postepeno sam utišavao dok nisam završio jedva čujnim glasom.

Pogledao sam prema prozoru: ne, to nije bio stražar. To je bio doktor! Onaj isti koji me zaposlio nasuprot protivljenju uprave restorana. Na njegovom licu nije bilo prekora. On se smeškao. Ja sam rado uzvratio osmeh. On je prvi progovorio: Dejane, ako bih ja mogao verovati kako ti veruješ, mogao bih biti srećniji kao osuđenik nego što sam sada – doktor sa svim povlasticama i prihodom. Da li biste želeli da verujete, zapitao sam na svoje iznenađenje. Njegov osmeh je nestao. To nije tako lako kako ti zamišljaš, odgovorio je on. Tog trenutka ja sam već bio podaleko od redovne granice razgovora između osuđenika i zatvorskih službenika; naročito sa jednim od najviših u celom zatvoru. On je bio malo pokrenut. Ja sam bio pokrenut

mного. Mislim da je on osetio moju hrišćansku ljubav prema njemu. Bio sam vrlo ohrabren i zahvalan za dar doticanja srca jednog ogrezlog grešnika. Bio sam zahvalan za moju radost u Hristu otkrivenu doktoru. To je čudesna i divna blagodat našeg Blagoslovenog Spasitelja koja omogućava jednom slepom grešniku da primeti nešto od sjaja blagodatnog lica Gospodnjeg koje nas obasjava.

Malo posle stigli su bolnički osuđenici sa 'provoda' umorni, razočarani i svadljivi. Gundali su glasno: kad će jednom izaći iz ovog 'Alcatraz'-a i uživati pravi provod a ne svo to đubre koje je ograničeno zatvorskim propisima.

SAMO JEDAN OD SVIH STRAŽARA

Svim osuđenima bilo je zapovedeno da oslovljavaju stražare po određenom propisu: Druže komandire, osuđeni (*ime i prezime*), dozvolite mi da vam se obratim. Tokom vremena u svakodnevnim poslovima, u 'boljim' odnosima između straže i osuđenih, kad su postali lično i po imenima uzajamno poznati, to bi se skratilo pa bi ostala samo duga reč: Komandire... Komandir Korica (prezime) bio je vrlo umeren prema mirnim osuđenicima (u poređenju sa prosečnim stražarom), prilično visokog stasa i snažnog izgleda. Ne sećam se da sam ikada čuo stražare i službenike da su ga oslovili po ličnom imenu; verovatno su i oni i osuđeni znali samo njegovo prezime.

Jednom sam šetao među drvećem koje je moglo biti nekada deo vrlo lepo održavanog parka. Čitao sam moju malu Knjigu ali sam držao prst na stranici *Jevanđelje po Jovanu – 1 glava: 1 U početku beše Reč, i Reč beše u Boga, i*

Bog beše Reč. 2 Ona beše u početku u Boga. 3 Sve je kroz Nju postalo, i bez Nje ništa nije postalo što je postalo. Ako bi neko zapitao šta to čitam, mogao sam brzo da okrenem tu stranu i da pročitam ta tri stiha. To bi bio pogodan početak razgovora sa svakim službenikom, stražarom ili osuđenikom. U maloj Knjizi nisu bile uključene starije knjige pre Jevanđelja po Mateju. Početak Knjige Stvaranje / Postanje, 1. Mojsijeva – 1 glava, 1 U početku stvori Bog nebo i zemlju, nije uključena u tu malu Knjigu. Ako bi ta knjiga bila 'pri ruci', mislim to bi bio praktičan početak razgovora u odgovoru na pitanje: Šta je to što čitaš.

U svom redovnom pregledu bolnice, komandir Korica došao je i do mesta u (nekadašnjem) parku. Na licu je imao smiren znak pitanja. Otvorio sam knjigu na stranici Jevanđelje po Jovanu glava 1, prva četiri stiha a onda sam mu odgovorio na njegov upitni pogled: Samo ovih nekoliko redova meni govore vrlo mnogo o stvarnosti života i sveta. Druže komandire, meni je ovo sasvim stvarna stvarnost. Ljudske priče i zamisli o postanku vasione na ma koji drugi način su potpuno nestvarne i suprote se čak i proverenim naučnim dokazima. Ne sećam se koliko vremena smo razgovarali... On se nije prepirao sa mnom. Slušao je moje postavke sa nešto malo prihvatanja... Pre nego je nastavio svoj pregled bolnice, on se zagledao u zemljište pod našim nogama i polako rekao: Vrlo verovatno u toj zemlji postoje svi sastojci koji su u našem telu, samo smo mi (ljudi) u neznanju o svemu tome.

Bio sam zahvalan za ovaj razgovor, za njegovo priznanje iako je bilo vrlo ograničeno i on nije ni jednom spomenuo Stvoritelja. Ovo je bio poslednji razgovor sa 'slugom' između zatvorenika u zatvoru drugačijem od 'našeg'

Otoka.

MOJA (ZATVORSKA) MUZIKA

Jedan osuđeniik je imao harmoniku. On nije bio ni u jednoj verskoj grupi na Otoku. Uskoro mu je isticalo vreme kazne. On nije imao novaca čak ni za najosnovniju hranu za jedan dan. Možda je trebao da putuje daleko od Rijeke. Neka putovanja trajala su duže nego jedan dan i posle poslednje stanice neki su morali da idu peške preko bregova i po vrlo lošim putevima. Ja sam imao nešto vrednosti na svom računu u kantini. Dao sam mu sve što sam imao na računu a on mi je dao njegovu vrlo staru harmoniku. Obojica smo bili zahvalni iako ta razmena nije bila u potpunom skladu sa propisima u zatvoru. Iskustvo sa 'harmonikašem' pokrenulo je neke moje misli... Da li će neko imati 'otvorena vrata' za mene kad se ja vratim u Novi Sad? Moja porodica je već duže vreme bila u SAD.

U omanjoj uvali nedaleko od bolnice a postrani od uobičajenih puteva i prolaza viđao sam gomilu ostataka – odrezaka od jelovih i hrastovih dasaka. Možda je bolnica nekada imala radionicu za održavanje i opravke. Komadi drveta na površini gomile bili su iskrivljeni i trošni od uticaja sunca i kiše. Malo dublje – ispod gornjeg sloja – bilo je više upotrebljivih odrezaka. Uspeo sam da nakupim priličan broj građe da napravim ramove u koje sam ugradio harmoniku u takvom položaju da je klavijatura bila vodoravna i na prednjem delu ramova. Drugi kraj harmonike (sa dugmadima) pričvrstio sam na pokretan ram. Dve šarke na gornjem delu pokretnog rama su ga spajale sa glavnim – stajaćim – ramom. Seo sam na stolicu pred 'najnoviju

harmoniju na svetu'. Nogama sam pokretao harmoniku da se puni vazduhom, a rukom sam na klavijaturi svirao jevanđelske pesme. Uspelo je! Sad sam mogao da pratim zvuke harmonike i da učim pevanje u slavu Bogu našem.

Za samo nekoliko sedmica postepeno sve glasnijeg pevanja stražari i osuđenici su se navikli na moju 'galamu' toliko da me niko nije ometao. Većina njih je koristila neke od mojih 'dodatnih' usluga i pomoći. Pojedini su imali kao neki 'tekući račun' za potrebe koje sam im ja pokrivao. Takođe, 'laborant' uvek spreman da radi preglede i analize šest dana skoro dvadeset i četiri sata na dan bio je poštovan.

Samo kratko vreme pre mog odlaska sa Otoka, dva nova osuđenika – Nazarena - stigla su u karantin. Obojica su bili 'ugrabljeni' za rad u bolnici. Nije više bilo sumnje kome će 'moja harmonija' biti ustupljena. 'Moja' soba je nastavila da bude spavaonica za nepušače. Bio sam radostan videći kako su doktori, stražari i osuđenici skoro bez i jednog izuzetka, svi zavoleli moju mlađu braću. Nadam se da su ta dvojica braće uživali voće oko bolnice kako sam im objasnio.

HISTERIJA

Naši redovni sastanci nastavljali su se bez uznemiravanja od strane stražara i osuđenika. Vrlo retko neki zlobni stražar ili službenik bi bio grub prema nama i pokušavao da nas ometa za vreme pevanja ili čitanja Svetog Pisma. Većina takvih nisu dugo ostali u tom položaju. Na kakav način je naš Gospod

pazio na nas i uklanjao smetnje, nama to nije bilo poznato, ali je bilo vredno naše zahvalnosti. Sve što sam mogao zapaziti je da je takav uklonjen posle prvog svog ometanja. Jednog Nedeljnog popodneva bili smo skupljeni u našoj kamenitoj 'zbornici'; baš je bilo vreme pevanja. Jedan mlađi i noviji osuđenik došao je vrlo blizu našeg kruga, seo na neki kamen i počeo da se pretvara kao da peva neke narodne pesme. Meni je njegovo 'pevanje' izgledalo kao namerno smetanje nama. On nije zvučao kao ma kakav pevač, samo kao galamdžija. Kad smo mi ućutali i on je ućutao. Kad smo počeli sledeću pesmu i on je nastavio svoju galamu. Posle nekog vremena premestili smo se u drugu kamenitu 'zbornicu'. On nas je pratio. Otišli smo u nedovršenu salu i proveli ostatak našeg zajedničkog vremena u šetnji i razgovoru.

Sledeći dan – u ponedeljak – predveče šestorica osuđenika doneli su u bolnicu naše 'smetalu' – na nosiljci. Izgledalo je kao da je u nekom napadu hysterije. Tresao se i drhtao celim telom stisnute vilice i očiju kao da mu je neko bacio u lice ljutu papriku u prahu. Svi mišići su mu bili vidljivo napregnuti i napeti. Moj posao je bio da ih odvedem do sobe koja je bila zaključana. U toj sobi su bili kreveti – kavezi sa katancima. Zaključao sam ga u jedan kavez – krevet, zamračio sam sobu, zaključao vrata i vratio se na moj posao. Tog dana smo imali rendgenologa, jednu ženu iz Rijeke koja je jednom godišnje pregledala sve osuđenike. Mislim da je to bio još jedan zahtev Amerike Jugoslaviji da bi nastavila u povlasticama 'najpovlašćenijeg naroda' i dobijala dugoročne zajmove sa niskim interesom. Zato što je rendgenolog bila žena, u muškom zatvoru, za njenu sigurnost morao je biti jedan Hrišćanin da uspostavlja red i redosled u čekaonici, da proziva jednog

po jednog osuđenika u svlačionicu, uvede ga na pregled i izvede napolje. Potom isti postupak za sledećeg osuđenika.

Kad je poslednji osuđenik pregledan, bilo je već oko dva sata od kada sam zaključao 'histeričnog' mladića u kavez. Zapitao sam rendgenologa da li bi mogla da pomogne u toj nevolji. Zajedno smo prošetali do kaveza. Uključio sam osvetljenje. On se tresao na isti način i u istoj meri kao i pre dva sata. Otvorio sam kavez. Ona je sela na ležaj i nadnela se nad njegovo lice. Prstima je malo rastavila njegove stisnute očne kapke. On nije pokazivao nikakvu promenu. Ona je ustala, nagnula se nad njim i oštro ga udarila šakom po obrazu. On je zastao za trenutak i odmah nastavio još veće trzaje i drhtanje. Ona je ponovila 'lek' po drugom obrazu; možda malo jaču 'dozu'. Trenutno je prestao da se trese i bacaka i - nije nastavio. Ostavio sam ga zaključanog u polumračnoj sobi kao što je rendgenolog naredila. Ja nisam imao ni znanja ni iskustva sa histerijom pre toga. Poslednje uputstvo koje mi je ona kazala bilo je da ga otključam posle pola sata do jedan sat oporavljanja.

Uskoro je stigao neki auto koji mislim da je bio 'izvana' i imao naziv neke lekarske službe u Rijeci. Pred odlazak ona mi je zahvalila za pomoć u poslu, a ja sam njoj zahvalio za pomoć u prekidanju histerije. Strani auto odvezao je rendgenologa u 'hotel' blizu pristaništa. 'Izlečeni' od histeričnog napada ponašao se smireno pre večere. Doktor je odredio da oстане u bolnici do sledećeg dana. Meni je naređeno da obavim pregled 'bolesnikove' krvi i urina – redovnim pregledom pre doručka i rezultate da dostavim doktoru. Od drugih osuđenika sam razumeo šta se dogodilo da pokrene histerični

napad mladog osuđenika. Neke podatke sam mogao videti u njegovoj kartici. On je bio u to vreme još mlad – oko dvadeset godina starosti. Bio je jedinač bez oca – imao je samo mladu mater. Nisam hteo da ga pitam da li mu je mati bila razvedena ili nije ni udavana. On je živeo bez svrhe i pravca u životu. Kada sam razgovarao sa njim tog jutra, izgledalo mi je jasno da osobe bez svrhe i pravca, ustvari imaju i svrhu i pravac koji su im nametnuti od strane Neprijatelja: oni su žrtve zlobe i želje da zlostavljaju druge duše. Njihov smer je propast za propašću i najposle večna propast.

Pre histeričnog napada, on je igrao hrvanje sa drugim osuđenikom. Zbog drugih – prisutnih, pred kojima je hteo da bude najveći hrvač, on 'nije mogao' da prihvati poraz. Trenutak pre nego što će biti pobeđen, 'pobegao' je u histeriju. Šestorica osuđenika (možda gledalaca) doneli su ga na nosiljsi u bolnicu. Rano ujutru poslan je u laboratoriju. On je bio lepo građen, nije imao venerične i druge zarazne bolesti. Njegovo lice nije bilo izobličeno zlobom ali je izgledao prazan, sa malo detinjastom željom da bude voljen, prihvaćen i istaknut. To je bilo zajedničko duševno stanje mnogih mladih osuđenika. Pozvao sam ga unutra, pokazao mu stolicu i rekao: Sedite tu, molim vas. Položite levu ruku na malo stakleno postolje. Zategao sam gumenu traku iznad njegovog lakta i alkoholom očistio kožu na mestu gde ću da uvučem iglu u venu i da izvučem krv za pregled. Radio sam vrlo polako. Sa iglom na špricu u mojoj ruci nad njegovom venom, zastao sam za trenutak, pogledao ga pronicljivo u lice i zapitao: Da li ste vi taj... koji je pevao suviše blizu moje grupe...? Pre nego što sam dovršio pitanje, on je klimnuo glavom kao potvrdni odgovor – bez reči. Zašto to radite, pitao sam ga. Čutao je. Nisam želeo da 'skoči' u još jedan histerični napad. Bio sam

malo stariji od njega i u belom mantilu..., ali to obično nije izgledalo toliko mnogo zastrašujuće mojim pacijentima. Govorio sam smireno. Predstavio sam mu njegovu stranu razmišljanja: Zar nije bolje stvarati prijateljstvo na miroljubiv način nego reskirati neke posledice koje ti nemaš vlasti ni snage da menjaš – popravljaš. Razgovarali smo malo duže i rastali se kao prijatelji ili bar kao prijateljski poznanici. Nikad više nije pokušao da nam dosađuje niti da ometa naš sastanak.

Kasnije sam razmišljao o tom čoveku... Zahvalan sam za priliku i za završetak susreta. Ali mogu samo da se stidim sebe: u svojoj želji da imam mirne i ugodne sastanke sa svojom hrišćanskom braćom, bio sam sebičan i uskogrud. Zašto sam ograničio blagodat našeg Spasitelja? Zašto nisam pokušao da dotaknem njegovo srce nekim porukama i poukama Jevanđelja? Zašto nisam mislio da ta duša potrebuje poziv našeg Gospoda Isusa? Možda sam pomišljao – ne sećam se danas. Ali svakako sramno je što nisam pokušao. Znam da bi on mogao da me prijavi za versku propagandu i da bih zato mogao biti smenjen sa posla kojem zavide mnogi osuđenici... Znam da približavanje drugim osuđenicima u hrišćanskoj ljubavi moglo bi čak i produžiti moje zatvoreništvo. Da li je sve to dovoljan razlog da ne sledim poziv našeg Gospoda? Nisam se otvoreno odrekao svog Spasitelja; ali nisam Ga sledio da stradam sa Njim. Da li nisam bio pozvan da Ga sledim...? Ili sam bio gluv za Njegov glas? Zašto? ZAŠTO? Možda taj mladić ne bi slušao... Mogu da zamislim mnoge 'mogućnosti' pod naslov 'možda'. Ali jedna važna činjenica nije 'možda'; sigurna je: ja sam Ga izneverio još jednom. O, Gospode, smiluj se meni – grešniku.

Z'BOGOM, DRAGA BRAĆO

Preostali dani mog zatvoreništva bili su blagosloveni prisustvom našeg Spasitelja, Njegovim usmeravanjem, vođenjem, zaštitom i ispravljanjem. U Njegovim najboljim ostvarenjima u meni i kroz mene, bio sam daleko iza učenika čiji jednostavni, verni i zadivljujući primeri zrače Hristovom ljubavlju i blagodaću u njima i kroz njih u njihovoj službi. Da, ja sam podbacio, propuštao prilike, izneverio svog Najvernijeg; ali On, naš Iskupitelj, nikad ni u čem nije bio ništa manji od svega što otkriva celo Pismo od trenutka kad je Rekao: *Neka bude svetlost; i bi svetlost; (U 1. Mojsijevoj – 1. glavi), pa sve do Otkrivenja 21. glave, 23 stih: I grad ne potrebuje ni sunce ni mesec da svetle u njemu; jer ga slava Božija prosvetli, i žižak je njegov Jagnje. U sred svega obilja Njegove blagodati stalno se ispunjava Istina u Jevanđelju po Mateju 28: 20: Ja sam s'vama u sve dane do svršetka veka. Amin.*

U poslednjem Danu Sastanka nismo mnogo razgovarali; samo jedan pogled..., pa opet pogled dole na kamenje..., koje ustvari ne vidimo. Samo poneki dodir...: saosećanje bola u raskidanju jedne veze, jednog srodstva; raskidanje pripadnosti toj maloj 'Zajednici Među Stenama' u kojoj smo rasli u veri i poznanju Sina Božijega, našeg Blagoslovenog Gospoda, našeg Svedržitelja. Čas rastanka se nezadrživo bliži... Samo još koji red iz Knjige: *Brojevi 6: 24 Da te blagoslovi Gospod i da te čuva! 25 Da te obasja Gospod licem Svojim i bude ti milostiv! 26 Da Gospod obrati lice Svoje k tebi i dade ti mir!* Onda još jedna pesma, samo čitanje – bez pevanja: *S'Bogom dok se opet vidimo. Božiji pogled nek' te prati; kroz tugu i radost vodi; Bog s'tobom*

dok's opet vidimo...

Otišao sam dole u spavaonicu koja više neće biti 'moja'. Uzeo sam svoj kofer i dao ga jednom bratu (u Hristu) uz objašnjenje o tajnoj Svetoj biblioteci. Sva braća su se rastala sa mnom srdačnim zagrljajem, celivom hrišćanske ljubavi i rečima rastanka u Ime toga Koji nam je Sve u svemu. Otišao sam do kapije i prijavio stražaru svoj odlazak u karantin. On je mahnuo rukom – da prođem. Okrenuo sam se natrag i mahanjem ruke izrazio poslednje "s' Bogom" maloj grupi koja je stajala na stenama iza spavaonice. Na isti način su mi uzvratili svoje "s' Bogom". Uputio sam se prema karantinu.

Bila je to drugačija soba – ne ona ista u koju sam stupio pre nešto manje od pet godina. Civilno odelo, ostavljeno u porodičnom stanu u Novom Sadu pre pet godina, stiglo je u karantin dva dana pre mog izlaska; to je potvrdilo da je moje pismo pisano mojoj rodbini u Novom Sadu oko mesec dana ranije, stiglo u njihove ruke na vreme i da su oni postupili vrlo marljivo u mojoj potrebi. Mislim da su službenici Izlaznog Odeljenja Otoka uredili da odelo bude ispeglano i sačuvano čisto za moj izlaz. Poslednji put sam skinuo sa sebe zatvorsku odeću. Osećao sam se 'smešno' u 'građanskom' odelu.

Kasnije tog popodneva jedan stražar je odveo nas nekoliko osuđenika u 'civilnim' odelima' na pristanište i otpustio nas na crnu lađu sa belim imenom IZVOR. Brod je polako klizio iz malog pristaništa na otvoreno more; okrenuo se oko sto stepeni. Motori su glasno pojačali snagu i brzinu čim je lađa uzela pravac prema Rijeci. Hitro sam otišao prema krmu i mahao svojoj braći sakrivenoj u žbunju – u molitvi za večno jedinstvo u Gospodnjem

Duhu. (Osuđenicima je zabranjeno da razmenjuju ma kakve znake sa osobama na lađi.) Nekoliko puta sam bio sa njima u istoj molitvi – kad su druga braća odlazila sa Otoka... Danas ja odlazim.

Bio je to sunčan dan sa blagim povetarcem... Samo još nekih dva sata pa će sunčani zalazak označiti moj poslednji dan na Golom Otoku; pet godina Gospodnjeg Dana čaše blagoslova; riznica blagoslovenih sećanja; Dan Gospodnji obasjan milošću i blagodaću Raspetog, Vaskrslog i Proslavljenog Jagnjeta Božijeg – Cara nad carevima. Završile su se te godine mojih slabosti, nedostataka, grešaka – mnogih mrlja na mom putovanju... Podbacio sam u svemu, ali ON je držao Svoje Obećanje, ON je prao moje noge... ON je Pobednik zanavek.

Dok je Otok izgledao sve manji i manji u povećavanoj udaljenosti, moje srce je bilo u jednom dotle nepoznatom dubokom i oštrom bolu koji se ne može rečima izraziti niti objasniti. Bez suza – samo duboki bol; jedan težak teret.

Goli Otok je izbledeo u Zalasku sunca i večernjoj izmaglici...

Sad je vreme za molitve i pogled napred.

Gospode, sledeći korak, sledeći trenutak, ili mesec, godina, možda decenija, sve je u Tvojim večnoj moći, u Tvojim zadivljujućim blagodati. Hvalim Te, Oče Nebeski, za Tvoje vođenje, čuvanje i popravljavanje – ispravljanje. Održavaj nas u Tvojim blagodati. Prenosi Tvoje iskupljene duše iz smrti u život večni; nosi nas u naručju Svoje ljubavi i staranja iz praha u slavu, iz neznanja u Tvoja Otkrivenja, iz našeg jadnog “ja” do “Hristos u nama i mi u Njemu”, jer je to Tebi ugodno. Blagosloveno je Ime Tvoje zanavek! Tvoja volja neka bude, kako na Nebu, tako i na zemlji.

NEPOTREBAN DODATAK

U pisanju Čaše Blagoslova jedan glas mi je više puta 'govorio' da ne vredi što tako otvoreno pišem jer mnogi neće mi verovati. Ipak sam nastavio i završio jer znam Onoga Koji zna celu istinu mnogo bolje nego što ja mogu da napišem. To mi je više nego dovoljno.